

Onderzoeksrapport 'Het maakt uit waar je wieg staat'

VERWEY Instituut
JONKER

Gelijke
Kansen
Alliantie

Kwalitatief onderzoek naar het perspectief van
VVE- en onderwijsprofessionals op het gebied
van kansenongelijkheid.

Auteurs

Mehmet Day

Mariam Badou

Donya Yassine

Marit Verstappen

Inti Soeterik

Inhoud

01 Inleiding

1.1 Leeswijzer

02 Methode

2.1 Onderzoeksopzet

2.2 Onderzoeksproces

03 Voor- en vroegschoolse educatie

3.1 Waar zit de kansenongelijkheid in de voor- en vroegscholen?

3.2 Wat wordt er gedaan om kansengelijkheid te stimuleren/ kansenongelijkheid te bestrijden? En wat kan beter?

3.3 Deelconclusies

04 Primair onderwijs

4.1 Waar zit de kansenongelijkheid in het primaire onderwijs?

4.2 Wat wordt er gedaan om kansengelijkheid te stimuleren/ kansenongelijkheid te bestrijden? En wat kan beter?

4.3 Deelconclusies

05 Voortgezet onderwijs

5.1 Waar zit de kansenongelijkheid in het voortgezet onderwijs?

5.2 Wat wordt er gedaan om kansengelijkheid te stimuleren/ kansenongelijkheid te bestrijden? En wat kan beter?

5.3 Deelconclusies

06 Algemene conclusies

Samenvatting

Het Verwey-Jonker Instituut heeft in 2022/2023 in opdracht van de Gelijke Kansen Alliantie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen kwalitatief onderzoek gedaan naar de perspectieven en ervaringen van (onderwijs)professionals die betrokken zijn bij de voor- en vroegschoolse educatie (VVE) en bij het funderend onderwijs. De onderzoeksvragen zijn beantwoord op basis van 24 interviews met 27 professionals uit de VVE, het primair onderwijs (PO) en het voortgezet onderwijs (VO).

Overkoepelende analyse

Uit de interviews met de professionals komt naar voren dat zij zich zeer betrokken voelen bij het onderwerp kansenongelijkheid. Tegelijkertijd geven ze aan beperkt te zijn in wat zij als individuele professionals en binnen hun onderwijssectoren kunnen doen om kansenongelijkheid tegen te gaan. Uit de analyse van de interviews blijkt dat het voor veel professionals in de huidige context een enorme uitdaging kan zijn om een bijdrage te leveren aan het bestrijden van

kansenongelijkheid. Ze verwijzen naar factoren zoals het lerarentekort, gebrek aan tijd, geldtekort en de impact van de coronapandemie, die bepaalde problemen hebben vergroot en het tegelijkertijd moeilijk maken om adequaat in te grijpen.

Verschillende perspectieven op kansenongelijkheid: denken vanuit een deficit-kader duidelijk aanwezig

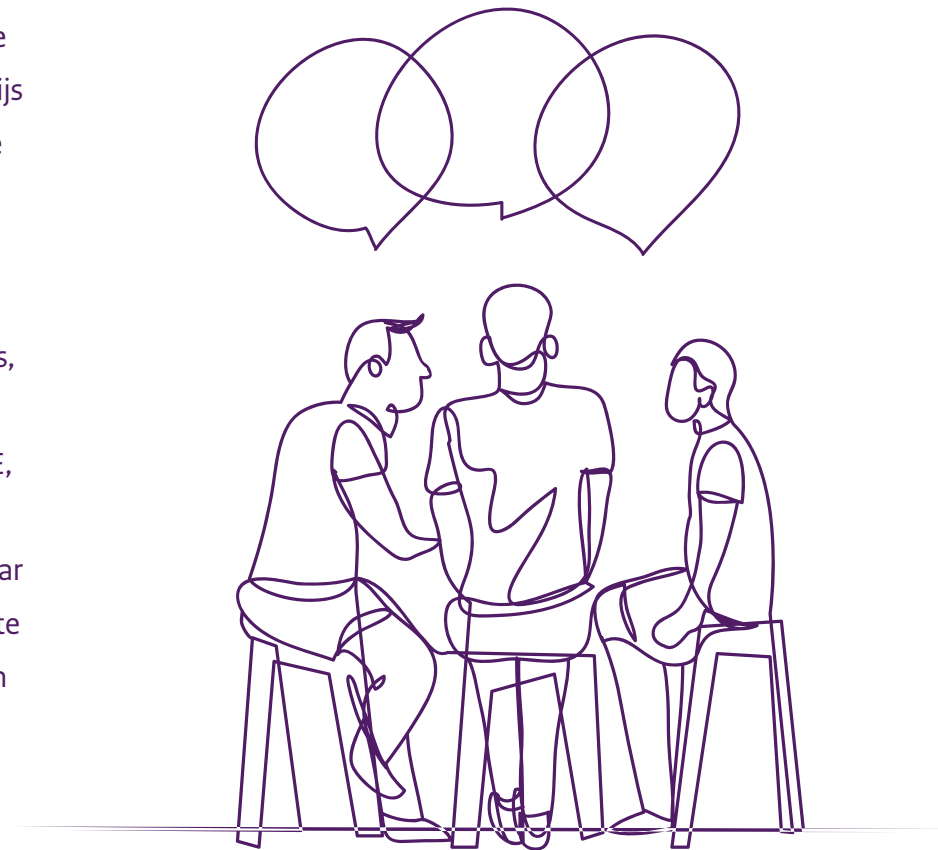
Professionals hanteren verschillende perspectieven bij het nadenken over kansenongelijkheid. Enerzijds wordt er gekeken vanuit een breder sociaal-maatschappelijk kader, terwijl anderzijds de focus ligt op het individu en de directe omgeving. Een minderheid van de professionals, zowel binnen de VVE, het PO en het VO, benoemt in hun praktijkgesprekken en bij het bespreken van kansenongelijkheid de rol van een systeem, waarin kinderen met bepaalde achtergrondkenmerken of in specifieke contexten minder kansen krijgen. Veel professionals verwijzen uitsluitend of voornamelijk naar factoren die liggen in de familiecontext van het kind, zoals een weinig stimulerend opvoedklimaat, een gebrek aan vaardigheden

en lage verwachtingen van ouders, een lage taalvaardigheid in het Nederlands, financiële problemen en een gebrek aan ruimte thuis. In de analyse en bespreking gaat de aandacht voornamelijk of uitsluitend uit naar het zogenaamde sociaal en/of cultureel ‘achterlopen’ of ‘tekortkomen’ van de (gezinnen van de) kinderen die in een achtergestelde positie verkeren. Er is weinig aandacht voor de achterliggende bredere maatschappelijke oorzaken van de positie en soms reële belemmeringen en uitsluiting, die bepaalde sociale groepen in de samenleving ervaren. Wel wordt gewezen op de noodzaak van structurele veranderingen in het onderwijssysteem, zoals het verminderen van de vroegtijdige toewijzing van leerlingen aan verschillende onderwijsrichtingen. Tot slot zien we dat er weinig aandacht is voor wat individuen binnen deze groepen wel beheersen en of kunnen, de ideeën en potentiële kracht die ook bij hen bestaan om structurele ongelijkheid tegen te gaan.

Genoemde aspecten in de strijd tegen kansenongelijkheid

Inzet op Nederlandse taal en ouderbetrokkenheid worden belangrijk geacht in de bevordering van gelijke kansen.

Professionals benadrukken het belang van voldoende ontwikkeling van de Nederlandse taal onder leerlingen voor een succesvolle onderwijsloopbaan. Ook wordt het betrekken van ouders in de school genoemd als een manier om ouders te ondersteunen bij de taalontwikkeling van hun kinderen en zo de schoolse ontwikkeling te bevorderen. In het voortgezet onderwijs wordt de noodzaak van een breder curriculum genoemd, om de kloof tussen leerlingen uit verschillende financiële situaties te verkleinen en cultureel kapitaal te vergroten. Verder valt op dat er binnen de verschillende onderwijssectoren naar elkaar wordt gewezen. Vanuit de VVE wordt gewezen naar het basisonderwijs, waar leraren soms bevooroordeeld raken over de achtergrond van kinderen. Het basisonderwijs wijst op zijn beurt naar de VVE, waar meer nadruk moet worden gelegd op de ontwikkeling van de Nederlandse taal. Ook wordt er vanuit het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs gewezen, waar volgens professionals te weinig ruimte is voor de verdere ontwikkeling van vaardigheden van individuele leerlingen, waaronder beheersing van de Nederlandse taal.

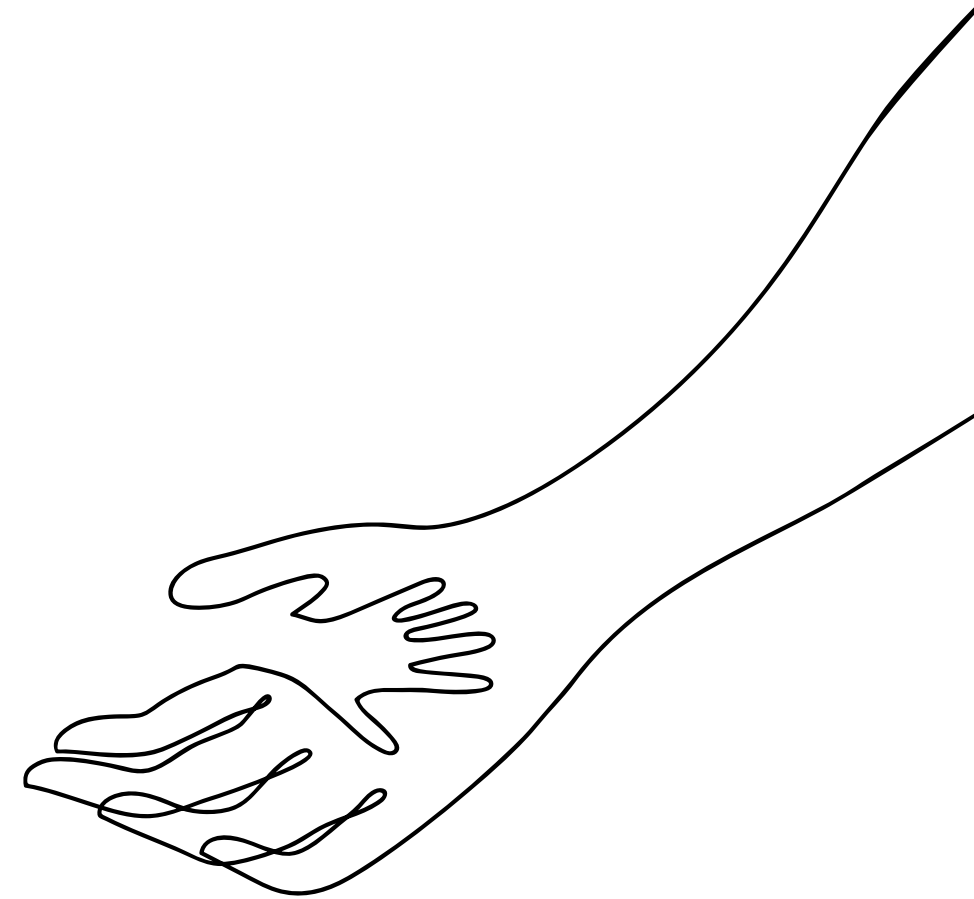
Professionals geven aan zich niet altijd goed te kunnen inleven in de leerling

De respondenten ervaren soms een kloof tussen hun eigen leefwereld en die van leerlingen en hun ouders in achtergestelde posities, wat kan leiden tot een gebrekkige aansluiting van de aanpak. De professionals geven aan dat ze geen volledig inzicht hebben in de bredere context waarin kinderen opgroeien, zoals de thuissituatie, de buurt en de wijk. Om een goed begrip te krijgen van hoe kansenongelijkheid zich vormt en manifesteert in verschillende contexten, en om mogelijke oplossingen te identificeren, benadrukken deze professionals het belang van een beter inzicht in de gezinssituatie, de buurt en de wijk. Daarnaast is er behoefte aan professionalisering. Respondenten geven aan dat ze graag willen leren hoe ze beter verbinding kunnen maken met leerlingen en hun bredere context, en hoe ze beter zicht kunnen krijgen op de invloed die de omgeving mogelijk heeft op de ontwikkeling van leerlingen op school.

Tot slot: het belang van een holistische benadering van kansenongelijkheid

De bovenstaande bevindingen zijn tot slot tegen het licht gehouden van het 30-factorenoverzicht (Badou & Day, 2021), waarbij de benadering van kansenongelijkheid vanuit een holistisch perspectief centraal staat. Hierin worden verschillende niveaus die het kind omringen (kind, gezin/familie, school, wijk en samenleving) meegenomen. Uit onze analyse blijkt dat professionals voornamelijk factoren op het niveau van het individu, de familie en de wijk benoemen, terwijl factoren op het niveau van de school en de samenleving minder aandacht krijgen. Er bestaat bewustzijn onder professionals over de afstand tussen hun eigen leefwereld en die van kinderen en gezinnen in achtergestelde posities. Vanuit een integraal perspectief op het vraagstuk benadrukt dit onderzoek dat er een verschuiving in het denken nodig is, met meer aandacht voor het schoolniveau en de bredere maatschappelijke oorzaken van ongelijkheid. Verdere professionalisering van VVE- en onderwijsprofessionals in het PO en VO is van groot belang, waarbij aandacht moet worden besteed aan het begrijpen van de bredere context waarin kinderen opgroeien, het opbouwen van verbindingen met

leerlingen, en het creëren van een evenwichtige benadering op verschillende niveaus. Onderzoek kan bijdragen aan het opleiden van professionals vanuit een integrale visie op kansenongelijkheid, waarbij inzichten uit het contextbewust opleiden en een sociaal rechtvaardigheidspectief waardevolle vertrekpunten zijn.

01 Inleiding

De Inspectie van het Onderwijs constateerde in 2016 dat de kansenongelijkheid in het onderwijs oploopt, waarbij de sociale achtergrond en het genoten onderwijsniveau van ouders vaak bepalend zijn voor de toekomstkansen van kinderen. De ongelijkheid is in de coronaperiode alleen maar toegenomen en daarmee zijn de tekortkomingen van het systeem sterk blootgelegd. Nederlandse leerlingen hebben hierdoor te maken gehad met leerachterstanden (Engzell, Frey & Verhagen, 2021). Tegelijkertijd laat dit onderzoek naar de effecten van de schoolsluitingen zien dat gezinnen met een lage sociaal-economische status veel harder zijn getroffen dan hun leeftijdsgenoten uit een kansrijkere omgeving. In een ander onderzoek van de wetenschappers van de Erasmus Universiteit Rotterdam kwam naar voren, dat de wijk waar je als kind opgroeit sterk samenhangt met je onderwijsuitkomsten.

Gevoed vanuit een vertrouwen in het meritocratisch systeem, waarbij inzet en talent genoeg zouden zijn voor gelijke kansen, was lang het dominante beeld dat het Nederlandse onderwijs

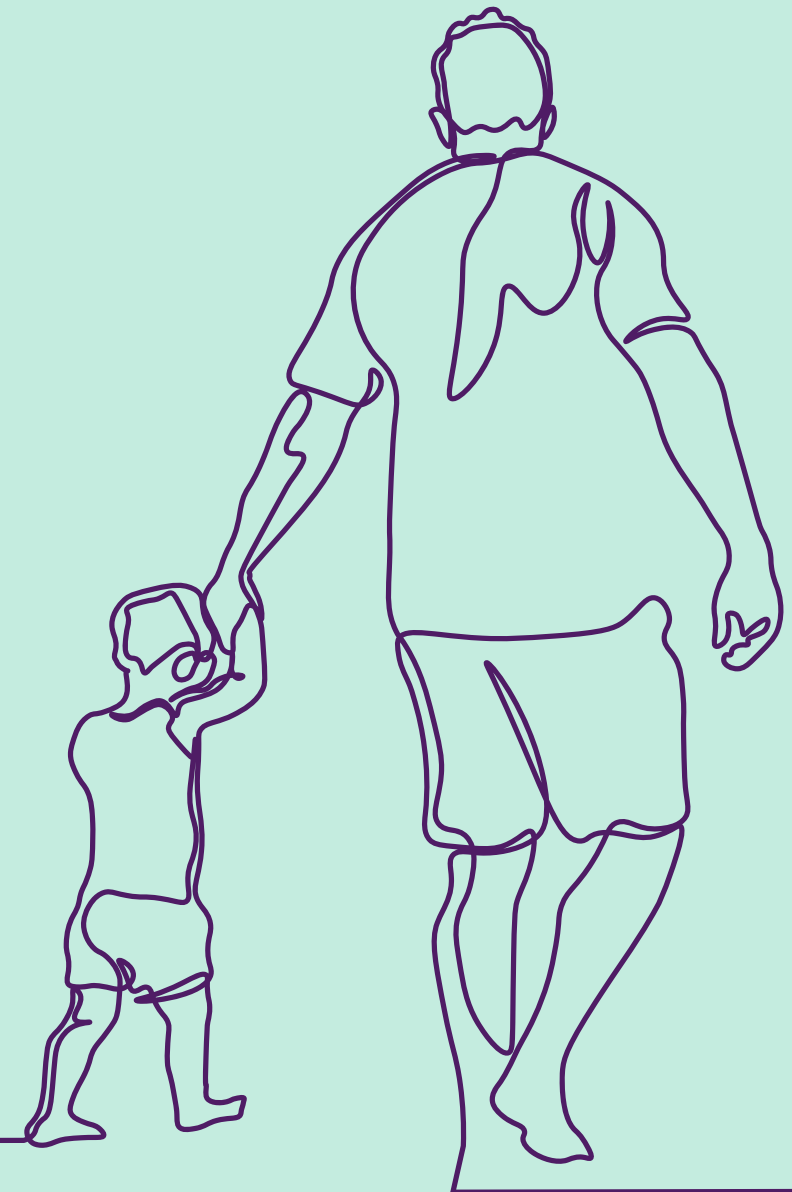
functioneerde als de grote gelijkmaker in de samenleving. Dat beeld is echter de laatste jaren veranderd. Hoewel in veel opzichten het Nederlandse onderwijs kwalitatief goed te noemen is, is er wel degelijk sprake van mechanismen die kansenongelijkheid in stand houden. Daarmee slaagt het onderwijs er niet in om eerlijke kansen te bieden aan alle kinderen. In sommige gevallen levert het onderwijs zelfs een bijdrage aan de groei van kansenongelijkheid (Van de Werfhorst, 2015). Zo kent Nederland een sterk gedifferentieerd systeem, waarbij leerlingen al vroeg in hun onderwijscarrière worden ingedeeld in verschillende richtingen in het vervolgonderwijs. Voor sommige leerlingen betekent dit dat ze te weinig tijd krijgen om te bewijzen wat ze kunnen en is de plaatsing op een niveau bepalend voor hun toekomstige onderwijskansen. Bij gelijke intelligentie maken leerlingen met theoretisch opgeleide ouders over het algemeen meer kans op een havo of vwo schooladvies dan leeftijdgenoten met praktisch opgeleide ouders (Onderwijsraad 2021; SER 2021). Ook worden het niveau en de prestaties aan het eind van de

basisschoolperiode beïnvloed door de sociaal-economische samenstelling van scholen (Inspectie van het Onderwijs, 2019). In de praktijk zien we dat het onderwijs voornamelijk de cultuur van de midden en hogere sociaal-economische groepen weerspiegelt, wat ervoor kan zorgen dat kinderen uit lagere sociaal-economische groepen zich minder thuis voelen in het onderwijs en minder goed hun weg kunnen vinden (Luyten, 2004).

Naast het onderwijssysteem speelt de sociale omgeving een belangrijke rol in de kansen van kinderen in het onderwijs. Leerlingen uit een zwakker sociaal-economisch milieu missen niet alleen economisch kapitaal, maar vaak ook cultureel en sociaal kapitaal. Vooral dat laatste is een belangrijke factor voor onderwijssucces, zo toonde het werk van socioloog Bourdieu in 1986 al aan. Wanneer de thuiscultuur goed aansluit op de schoolcultuur en het kind adequaat wordt begeleid, leidt dat tot betere schoolprestaties (El Hadioui, 2011). Kinderen hebben in elke fase van het leven te maken met specifieke

ontwikkelingstaken en (leer)behoefte om zich optimaal te kunnen ontwikkelen. Afwezigheid van een sensitief aanbod op deze behoeften kan in zowel de thuis- als de schoolomgeving leiden tot een beperkte ontplooiing van de leerpotentie, en daarmee kansenongelijkheid in de hand werken. Hetzelfde geldt voor de bijdrage van de mate waarin binnen de thuisomgeving waarde wordt gehecht aan onderwijsprestaties, de motivatie en ambitie aan academisch succes (Roksa & Kinsley, 2019). Bovenstaande maakt duidelijk dat er in diverse levensdomeinen van kinderen en jongeren verschillende factoren een rol spelen bij het ontstaan en in stand houden van kansenongelijkheid in het onderwijs. Deze ongelijkheid hangt nauw samen met de cognitieve en sociaal-emotionele behoeften van leerlingen en hoe hiermee wordt omgegaan (microniveau), de invloeden van de directe omgeving op de leerling (mesoniveau) en de impact van het maatschappelijke discours op kansen van jongeren (macroniveau).

Het Verwey-Jonker Instituut heeft in 2020 in opdracht van de Gelijke Kansen Alliantie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap literatuuronderzoek gedaan naar factoren die samenhangen met onderwijsongelijkheid. Het heeft de kennis hierover geïdentificeerd in een overzicht van 5 niveaus en 30-factoren (Badou & Day, 2021, zie bijlage 1). Ondanks de beperkte omvang van het literatuuronderzoek zijn prominente factoren die samenhangen met kansen(on)gelijkheid in het onderwijs hierin gebundeld. De resultaten ervan kunnen worden gezien als een belangrijke bijdrage aan het bestaande discours en de kennis over kansenongelijkheid als een 'veelkoppig monster'. De complexiteit en integraliteit van kansenongelijkheid krijgt aan de hand van het 30-factorenoverzicht concreetisering en het abstracte begrip wordt enigszins 'tastbaar', waarop specifiek beleid kan worden toegepast.

Zoals gezegd is het factorenoverzicht een begin in het denken en categoriseren van het vraagstuk rondom kansen(on)gelijkheid. Het dient continu te worden aangevuld en bijgesteld. De kennis hoe de losse factoren en verschillende niveaus zich in de praktijk tot elkaar verhouden ontbreekt. Juist aan de hand van ervaringen, perspectieven en percepties van betrokkenen in de onderwijspraktijk krijgen de factoren, naast de invulling uit de literatuur, kleur en betekenis. Met name het perspectief van onderwijsprofessionals is hier van wezenlijk belang, juist omdat het onderwijsaanbod en de rol van docenten als actoren in het bestrijden van kansenongelijkheid essentieel zijn. Hoe ervaren onderwijsprofessionals zoals docenten, directieleden en bestuurders kansenongelijkheid in de eigen praktijk? Wat wordt er al gedaan om kansenongelijkheid te bestrijden? Waar wordt op ingezet? Waar hebben ze invloed op en waarop niet? Welke verbanden zien ze zelf tussen de niveaus (bijvoorbeeld het thuismilieu, wijkmilieu en schoolmilieu)? Maar ook: welke belangrijke anderen in de omgeving van kinderen dragen volgens hen bij of zouden bij kunnen dragen aan kansengelijkheid? En wat is de rol van het onderwijs daarbij? Dit zijn vragen die opdoemen in het denken over kansenongelijkheid in het onderwijs en het perspectief van

onderwijsprofessionals zelf; vragen die nog onbeantwoord zijn als het gaat om de integraliteit en veelomvattendheid van het begrip (zoals geïllustreerd in het 30-factorenoverzicht). Om in deze lacune te voorzien heeft de Gelijke Kansen Alliantie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen het Verwey-Jonker Instituut gevraagd om, als vervolg op het eerdere onderzoek en voortbouwend op de resultaten we het 30-factorenoverzicht, een kwalitatieve studie uit te voeren naar het perspectief van onderwijsprofessionals. Hierbij betrekken we ook het domein van de voor- en vroegschoolse educatie, juist omdat kansenongelijkheid al vroeg in de ontwikkeling van kinderen de kop opsteekt. Deze rapportage is het eindproduct van de onderhavige studie.

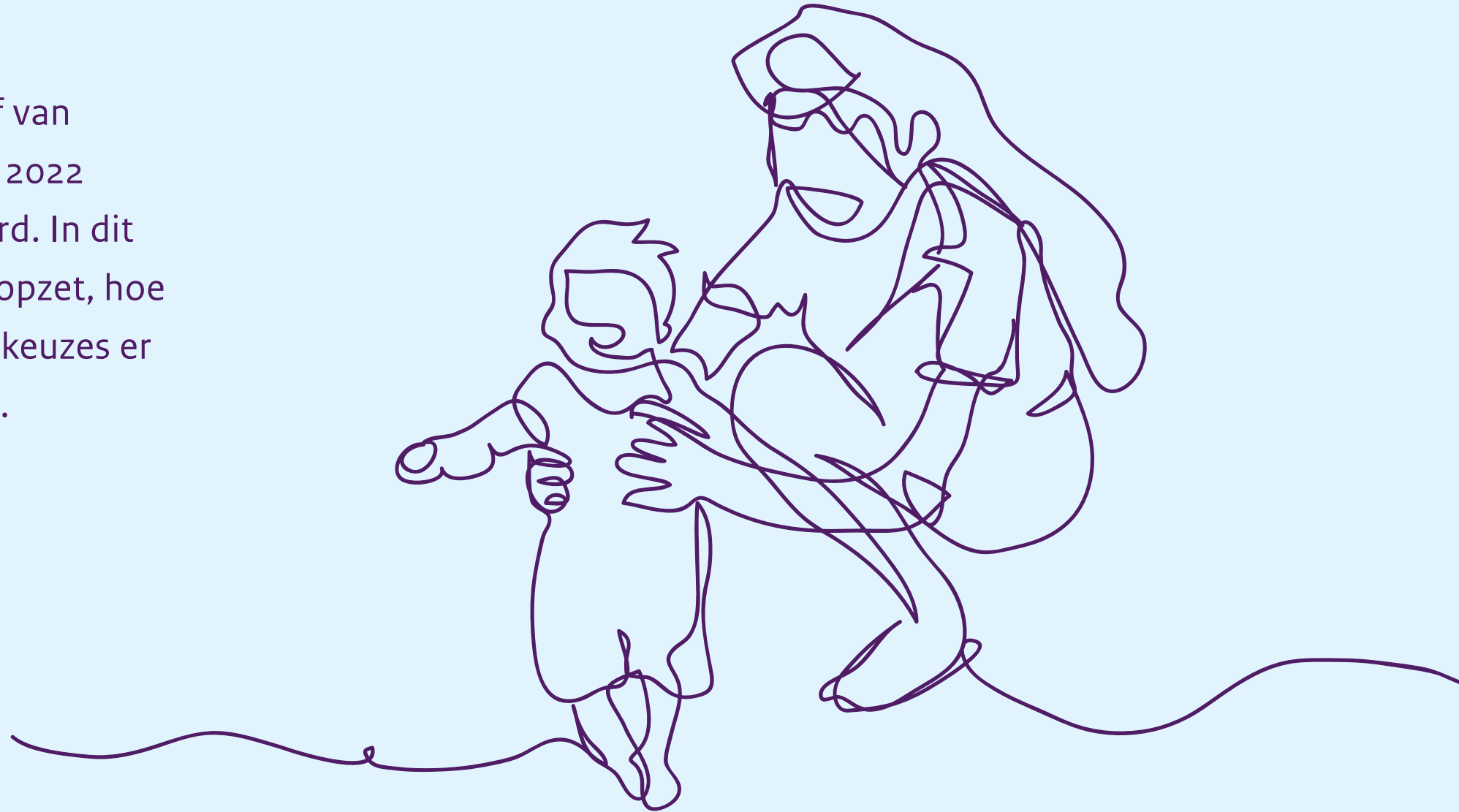
1.1 Leeswijzer

Deze rapportage begint met een verantwoording van het onderzoek. We bespreken de methode en de respondenten die aan de studie hebben deelgenomen (hoofdstuk 2). Vervolgens besteden we aandacht aan de resultaten van de studie. In hoofdstuk 3 behandelen we de domeinen voor- en vroegschoolse educatie (VVE), in hoofdstuk 4 het primair onderwijs (PO) en in hoofdstuk 5 het voortgezet onderwijs (VO). We ronden het rapport af met de algemene conclusies van het onderzoek (hoofdstuk 6).

02 Methode

Het onderhavige onderzoek naar kansenongelijkheid en het perspectief van onderwijsprofessionals is vanaf begin 2022 tot in het najaar van dat jaar uitgevoerd. In dit hoofdstuk leest u over de onderzoeksopzet, hoe het onderzoek is uitgevoerd en welke keuzes er zijn gemaakt in het onderzoeksproces.

2.1 Onderzoeksofzet

Om een gedetailleerd beeld te krijgen van de ervaringen en percepties van onderwijsprofessionals op het gebied van kansenongelijkheid in het onderwijs, is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksafpak met semigestructureerde interviews als centrale onderzoeksmethode.

In het onderzoek stonden interviews met professionals uit het onderwijs centraal. Het gesprek richtte zich op de praktijksituatie, ervaringen en perspectieven van de professionals. Elk interview draaide hiertoe om de vragen ‘wat heeft in uw specifieke praktijksituatie gezorgd voor kansenongelijkheid?’ en ‘wat heeft gewerkt om kansengelijkheid te bevorderen?’. Verder zijn de verschillende niveaus (familie, school, wijk, samenleving) in de gesprekken aan de orde gekomen, om daarmee inzicht te krijgen in de uitwerking van de specifieke factoren die zijn geclusterd in het 30-factorenoverzicht (zie bijlage 1). Het vertrekpunt was de vraag (naast het ophalen van de ervaringen uit de onderwijspraktijk) hoe vanuit de omgeving (familie, school,

wijk en samenleving) een bijdrage geleverd kan worden aan de ontwikkeling van leerlingen die te maken hebben met kansenongelijkheid. Bijvoorbeeld, wat zorgt voor het zelfvertrouwen van de kinderen en waarmee kan het vertrouwen in eigen kunnen (self-efficacy) worden vergroot? Of: welke ondersteuning zorgt voor een toename van het culturele kapitaal van het kind? Hoe zorg je ervoor dat kinderen realistische ambities kunnen neerzetten?

Het maatschappelijk doel van het onderzoek is de bijdrage aan de kennisontwikkeling rondom het vraagstuk van kansengelijkheid in het onderwijs, om daarmee concreet in te zetten op het bevorderen van kansengelijkheid in beleid en praktijk. Het kennisdoel van het onderzoek is de verdere uitwerking van de integrale kijk op het thema van kansengelijkheid in het onderwijs (zoals in het 30-factorenoverzicht is uiteengezet). De onderzoeksvragen zijn als volgt geformuleerd:

- 1. Hoe ziet kansenongelijkheid er in de praktijk uit?**
- 2. Wat wordt gedaan om kansengelijkheid te bevorderen en wat kan er beter?**

2.2 Onderzoekproces

Het project is opgedeeld in vijf fasen:

Beginfase

Het onderzoek begon met een afstemming tussen de Gelijke Kansen Alliantie en het Verwey-Jonker Instituut over de looptijd van het onderzoeksproject, tussentijdse afspraken en een uitwisseling van de netwerkcontacten.

Ontwikkelen van het meetinstrument

Voor het veldwerk hebben we een topiclijst ontwikkeld (zie bijlage 2). Het 30-factorenoverzicht (zie bijlage 1) heeft hiervoor als inspiratie gediend, aangevuld met topics over de ervaringen en percepties van onderwijsprofessionals aangaande kansenongelijkheid in het onderwijs.

Individuele en duo-interviews met onderwijsprofessionals

We zijn op zoek gegaan naar professionals uit het onderwijs, die in hun werk direct betrokken zijn bij onderwijs, begeleiding en ondersteuning van kinderen en jongeren. Hiervoor hebben we gebruik gemaakt van het bestaande netwerk van de Gelijke Kansen Alliantie en de netwerken van het Verwey-Jonker Instituut. Er is rekening gehouden met een geografische spreiding van de respondenten, met als streven input uit verschillende delen van het land, om daarmee regio's evenredig in het onderzoek te vertegenwoordigen. We zijn uitgegaan van een zestal regio's: Noord (Groningen en Friesland), Oost (Drenthe, Overijssel en de Achterhoek), Midden (Utrecht, Midden- en Zuid-Gelderland), Zuidoost (Noord-Brabant en Limburg), Zuidwest (Zuid-Holland en Zeeland) en Noordwest (Noord-Holland). Zowel respondenten werkzaam in de G32-gemeenten als respondenten uit kleinere gemeenten hebben deelgenomen aan de studie. In totaal hebben we 27 respondenten gesproken in 24 interviews (zie tabel 1 voor een geanonimiseerd overzicht van de respondenten), van wie 4

respondenten betrokken zijn bij het VVE, 12 respondenten betrokken zijn bij het PO en 11 respondenten betrokken zijn bij het VO. Drie gesprekken waren duo-interviews.

Respondent	Regio	Functie
VVE		
R1	Zuidwest (Rotterdam)	Directeur
R2	Zuidwest (Rotterdam)	Manager pedagogiek
R3	Oost (Hoogeveen)	Directeur
R4	Zuidoost (Den Bosch)	Bestuurder
Primair onderwijs		
R5	Midden (Tiel)	Leerkracht groep 8
R6	Midden (Amersfoort)	Leerkracht groep 8
R7	Midden (Arnhem)	Leerkracht groep 3 en onderzoeker
R8	Zuidoost (Maastricht)	Leerkracht groep 1&2 + MT-lid
R9	Zuidwest (Den Haag)	Adjunct-directeur
R10	Zuidoost (Den Bosch)	Directeur
R11	Noord-Holland (Zwolle)	Directeur speciaal basisonderwijs (SBO)
R12	Midden (Nijkerk)	Projectcoördinator taal
R13	Zuidwest (Den Haag)	Zorgcoördinator + MT-lid
R14	Midden (Amsterdam)	Directeur
R15	Nederland	Medewerker Cito
R16	Nederland	Medewerker Cito

Respondent	Regio	Functie
Voortgezet onderwijs		
R17	Midden (Apeldoorn)	Leerkracht
R18	Noordwest (Amsterdam)	Directeur
R19	Midden (Amersfoort)	Leerkracht
R20	Midden (Utrecht)	Leerkracht & afdelingsleider Mavo
R21	Noord (Groningen)	Directeur
R22	Midden (Utrecht)	Projectleider zorg & ondersteuning VO-VSO
R23	Midden (Tiel)	Leerkracht en leerlingbegeleider
R24	Zuidoost (Den Bosch)	Algemeen directeur
R25	Zuidoost (Weert)	Teamleider VMBO
R26	Zuidwest (Rotterdam)	Docent VSO
R27	Zuidwest (Rotterdam)	Leerkracht en onderwijsadviseur/trainer

Tabel 1: Achtergrondgegevens respondenten

Tijdens deze interviews hebben we opgehaald wat de ervaringen zijn van professionals met het thema kansengelijkheid. Welke factoren komen ze in hun dagelijkse praktijk veelal tegen die een belangrijke impact hebben op de kansengelijkheid van kinderen? En waar hangen deze factoren mee samen als het gaat om het bestrijden van kansengelijkheid? Ook hebben we de respondenten gevraagd naar hun ervaringen over succesvolle aanpakken om kansengelijkheid in het onderwijs te bevorderen.

Analyse

In deze fase zijn de gespreksverslagen gecodeerd, gestructureerd en geanalyseerd aan de hand van een analysekader dat gebaseerd is op de topiclijst van de interviews (zie bijlage 2). Dit kader bestond uit de volgende onderdelen:

1. Op welke manier komen de professionals kansengelijkheid tegen in de praktijk?
2. Wat wordt er in de praktijk gedaan om kansengelijkheid te vergroten?
3. Waar liggen volgens de respondenten de verbeterpunten voor kansengelijkheid in hun specifieke domein/werkveld (VVE, PO & VO)?

Na deze analyseslag zijn de eerste uitkomsten uitgeschreven en zijn deze tegen het licht gehouden van het 30-factorenoverzicht (Badou & Day, 2021, zie bijlage 1). Daarbij is gekeken in welke mate de door respondenten genoemde praktijkervaringen, de problematiek en de aanpakken om kansengelijkheid tegen te gaan, geplaatst kunnen worden binnen de verschillende niveaus en mogelijk overeenkomen met de beschreven factoren. Het 30-factorenoverzicht was hierbij geen doel op zich in de analyse, eerder een middel om te kunnen toetsen in hoeverre de definiëring en ervaringen van de onderwijsprofessionals verankerd zijn in het integraal denken over het thema van kansengelijkheid.

Rapportage

De bevindingen van en verantwoording over het onderzoek zijn gerapporteerd in het onderhavige rapport. De onderzoeksvragen en het analysekader, zoals hierboven beschreven, hebben als basis gediend voor de indeling van het rapport. Richtlijnen bij de interpretatie van de bevindingen uit dit onderzoek

Richtlijnen bij de interpretatie van de bevindingen uit dit onderzoek

Hoewel dit onderzoek een breed beeld geeft van diverse perspectieven van onderwijsprofessionals in het funderend onderwijs over de praktijk van kansenongelijkheid, is het belangrijk op te merken dat dit onderzoek niet kan worden gezien als representatief voor deze groep. Voor dergelijke uitspraken is de kwalitatieve onderzoeksmethode ontoereikend. In dit onderzoek ging het ook niet zozeer om hoeveel en wie, maar vooral om de vraag wat en hoe. Bovendien valt niet uit te sluiten dat bepaalde zienswijzen in dit onderzoek niet aan de orde komen. Er kan van enige vertekening sprake zijn door de samenstelling van de steekproef. Omdat de steekproef voornamelijk bestaat uit onderwijsprofessionals uit het netwerk van de Gelijke Kansen Alliantie en het Verwey-Jonker Instituut, is het denkbaar (en aannemelijk) dat deze professionals veel bezig zijn met het thema van kansen(on)gelijkheid. Hoewel we in het onderzoek zoveel mogelijk gestreefd hebben naar een diverse groep, is er geen sprake van randomisatie in de klassieke zin van het woord. Desalniettemin vormen de rijkheid aan perspectieven die we hebben opgehaald, de diepgang in de ervaringen en de

patronen die we identificeren een waardevolle bijdrage aan het bestaande discours. De bevindingen kunnen dienen als inspiratie voor nadere beleidsontwikkeling op het thema. Zo moeten de bevindingen van dit onderzoek dan ook worden geïnterpreteerd.

03 Voor- en vroegschoolse educatie

In dit hoofdstuk beschrijven we de bevindingen van interviews met vier professionals uit de voor- en vroegschoolse educatie (VVE) over hun kijk op kansenongelijkheid in de praktijk en hoe deze ongelijkheid voor jonge kinderen verminderd kan worden. Paragraaf 1 gaat in op de manieren waarop de professionals kansenongelijkheid in de praktijk tegenkomen. Paragraaf 2 gaat in op wat er in de praktijk wordt gedaan om kansengelijkheid te vergoten. Ook wordt in deze paragraaf besproken waar de professionals de verbeterpunten zien voor kansengelijkheid in de voor- en vroegschoolse educatie. Tot slot bespreken we de deelconclusies in paragraaf 3.

3.1 Waar zit de kansenongelijkheid in de voor- en vroegscholen?

Wanneer aan de respondenten wordt gevraagd waar kansenongelijkheid vandaan komt, noemen zij vooral factoren die te maken hebben met de directe omgeving van het kind. Naast de financiële middelen van ouders, spelen met name opvoedvaardigheden van ouders en het pedagogisch klimaat waarin kinderen opgroeien volgens de respondenten een rol in het bieden van ontwikkelingskansen, juist omdat kinderen in de leeftijdscategorie van de VVE de meeste tijd thuis doorbrengen. De resultaten bespreken we puntsgewijs in deze paragraaf.

Financiële middelen van ouders

De ontwikkelingskansen hangen sterk af van de middelen en de ondersteuning die de ouders het kind kunnen bieden. Een directeur van een VVE-organisatie (respondent 1) benadrukt dat de eerste zes levensjaren het belangrijkste zijn voor de ontwikkeling van het kind, maar dat niet elk kind de kans krijgt om zich in deze jaren goed te kunnen ontwikkelen. Volgens de professionals hebben met name de financiële middelen van ouders invloed op de mate waarin zij hun kind kunnen

ondersteunen. Het zich wel of niet kunnen veroorloven van educatief speelgoed kan volgens deze professional een rol spelen in de ontwikkelingsmogelijkheden van kinderen. Ook kunnen financiële zorgen binnen het gezin de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen in zekere mate belemmeren of moeizamer maken. Zo noemt een bestuurder van een kinderopvang (respondent 3) dat bij ouders met schulden de zorgen altijd op de voorgrond staan:

“Zolang de rekeningen binnen blijven stromen, heb je helemaal geen ruimte om na te denken, laat staan tijd om iets te doen met je kinderen.”

Hieruit blijkt dat de gesproken professionals het belangrijk vinden dat kinderen zich gehoord en gezien voelen, zodat zij zich optimaal kunnen ontwikkelen. Zij zien echter vanuit hun ervaringen dat hier bij gezinnen met geldzorgen weinig ruimte voor is, wat van invloed kan zijn op het ontstaan van kansenongelijkheid tussen kinderen.

Opvoedvaardigheden en opvoedkennis van ouders

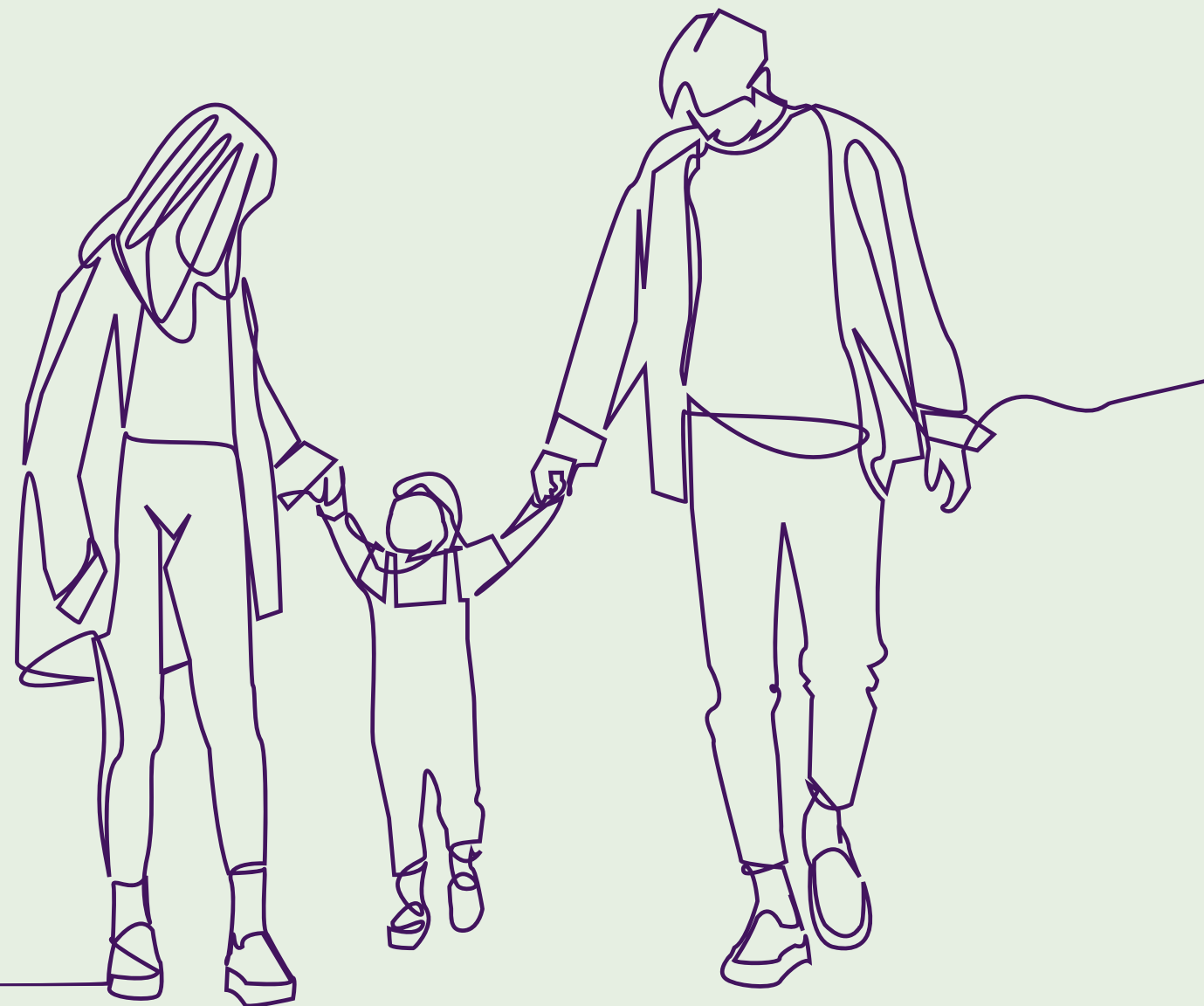
Daarnaast moeten kinderen volgens de professionals gestimuleerd worden om te leren ontdekken en verkennen. Wanneer de pedagogische waarde van deze activiteiten door ouders niet wordt ingezien, zullen zij mogelijk minder activiteiten ondernemen met hun kinderen. Respondent 1, een directeur van een VVE-organisatie met centra in sociaal-economisch minder sterke wijken, vertelt hier het volgende over:

“Het is bijvoorbeeld belangrijk om met blokken een toren te bouwen samen met het kind, maar uit onwetendheid zijn er ouders die dit niet doen of niet doorhebben dat zoiets positief bijdraagt aan de ontwikkeling van het kind.”

Hij benadrukt dat dit niet voortkomt uit onwil, maar dat ouders niet altijd bekend zijn met wat belangrijk is voor de ontwikkeling van kinderen. Daarnaast hebben ouders volgens deze professional vaak lage verwachtingen van hun kinderen, wat ervoor zorgt dat hun kinderen minder uitgedaagd worden:

“Dat ouders zeggen ‘Ik ben stratenmaker, dus mijn kind hoeft niet zoveel te leren. Met mij is het ook goed gekomen.’

De sociale en cognitieve ontwikkeling van een kind in de voor- en vroegschoolse periode hangt dus volgens de VVE-professionals grotendeels af van de financiële middelen, kennis over een kansrijke opvoeding die ouders al dan niet kunnen geven en de kijk van ouders op hun eigen sociale status. Deze factoren bepalen niet alleen wat voor speelgoed ouders zich kunnen veroorloven, maar ook welke verwachtingen zij hebben en in welke mate zij het kind (kunnen) stimuleren tot een kansrijke ontwikkeling.

Nederlandse taalontwikkeling

De Nederlandse taalontwikkeling wordt door alle respondenten genoemd als een belangrijke factor in het bestaan en de instandhouding van kansenongelijkheid. Een directeur (respondent 1) merkt op dat veel kinderen in de VVE zich moeilijk verstaanbaar kunnen maken. De respondenten benoemen verschillende zaken die te maken zouden kunnen hebben met het ontstaan van wat zij als taalachterstanden in de Nederlandse taal zien. Deze factoren omvatten volgens hen bijvoorbeeld een gebrek aan bewustzijn over het belang van voorlezen voor de taalontwikkeling, en het gegeven dat sommige ouders weinig met hun kind praten. Een bestuurder van een kinderopvang (respondent 3) geeft aan dat het beter zou zijn als anderstalige ouders zouden communiceren met hun kind in de taal die zij zelf goed beheersen, in plaats van te proberen om voornamelijk Nederlands met hun kind te spreken:

"Het is belangrijk dat een kind voldoende taalaanbod krijgt. En als dat beter kan met de eigen taal dan het Nederlands, is dat juist erg belangrijk. Op die manier krijgt het kind wel een goede taalbasis mee en is het makkelijker om een tweede taal te leren, want de fundering is al gelegd."

Het aanbod van de VVE kan volgens de respondenten een belangrijke rol spelen bij de taalontwikkeling van kinderen.

Sociale veiligheid

Naast de eerdergenoemde financiële zorgen in een gezin, dragen volgens de professionals een onveilige omgeving en geweldssituaties ook bij aan kansenongelijkheid bij jonge kinderen. De organisatie waar een van de respondenten (respondent 4) directeur van is, staat in een wijk waar volgens haar veel multiproblematiek voorkomt. Ze benoemt dat er in de wijk veel geweld binnen gezinnen plaatsvindt. Inzet van jeugdzorg is regelmatig nodig. Deze respondent vertelt over een aantal schrijnende voorbeelden uit de wijk, waaronder het volgende:

"Er was laatst een vader met een conflict met zijn ex-vrouw en die reed van achter die ex-vrouw aan terwijl zijn kind op haar schoot zat. Zulke dingen gebeuren hier gewoon. En zijn allemaal voorbeelden van spanningen die binnen een gezin spelen, wat weer een grote invloed heeft op het kind."

Deze spanningen hebben volgens haar een grote invloed op de ontwikkeling van het kind. Hiermee benadrukt respondent 4 (directeur) het belang van sociale veiligheid in de wijk, en stelt:

"Het maakt echt wel uit waar je wiegje staat".

Segregatie

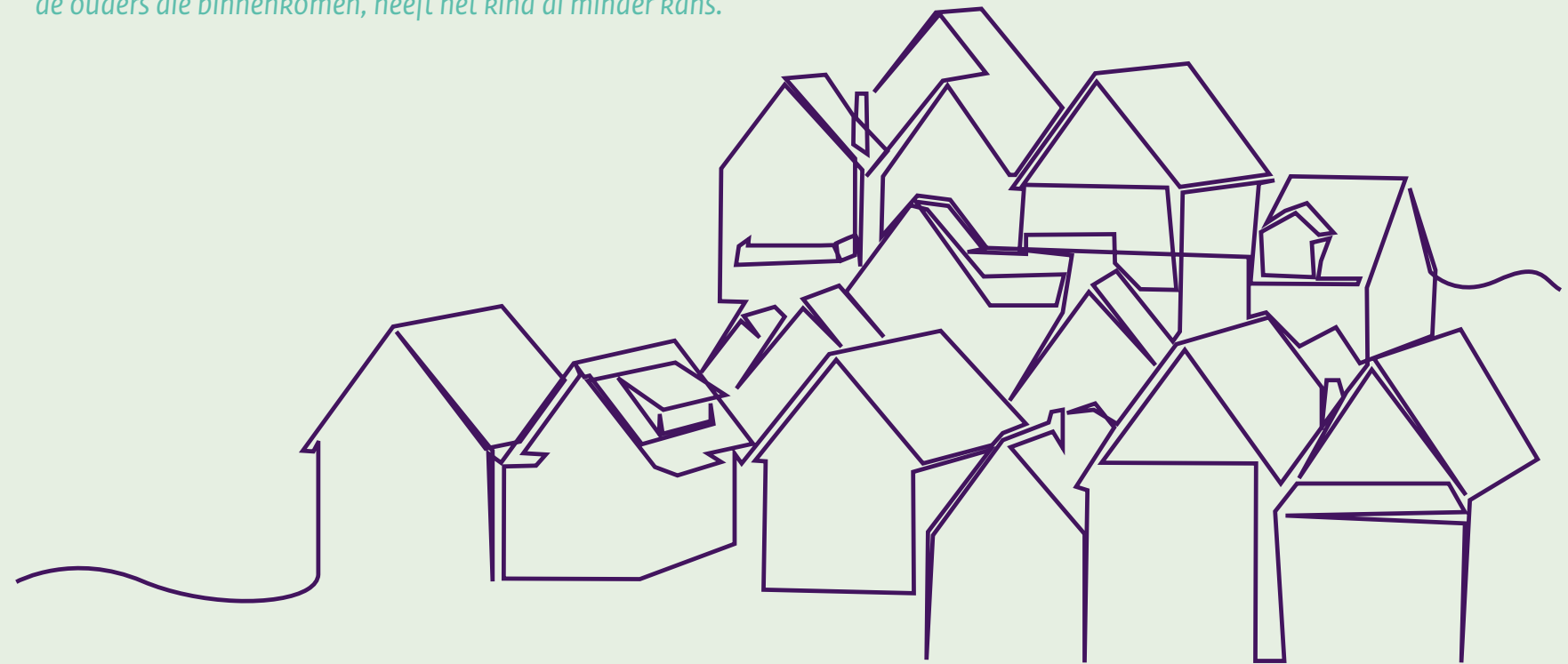
Tot slot wordt segregatie genoemd als een van de bronnen van kansenongelijkheid. Verschillen in de wijk zijn volgens een van de gesproken respondenten terug te zien op het schoolplein. Op het schoolplein gaan de ouders van kinderen uit de reguliere kinderopvang en de ouders van kinderen uit de VVE-groep niet bij elkaar staan, waardoor zij weinig met elkaar in contact komen. Dit zorgt voor een zekere mate van segregatie in de buurt tussen de kinderen en ouders van de VVE en van de reguliere kinderopvang.

Professionele houding VVE-professionals

Naast de thuisomgeving van het kind, hebben directe andere verzorgers ook een aandeel in het creëren van gelijke kansen voor jonge kinderen, zeggen de respondenten. In het gesprek met een directeur en een manager van een VVE-organisatie (respondent 1 & respondent 2) wordt de nadruk gelegd op de zorgtaak die de voor- en vroegschool heeft gekregen, mede als gevolg van de decentralisatie van de jeugdzorg. Zij zien de kinderen dagelijks en kunnen van invloed zijn op de ontwikkeling van de kinderen. Respondent 3 (bestuurder kinderopvang) vindt daarom dat pedagogische medewerkers

in de VVE de juiste professionele houding moeten hebben en zonder vooroordelen het kind moeten benaderen. Ze merkt op dat sommige onderwijsprofessionals een vaststaand beeld hebben van bepaalde groepen en benoemt dat een kind niet minder kansen zou moeten krijgen vanwege de achtergrond van de ouders:

“Als pedagogische medewerkers al vooroordelen hebben over de ouders die binnenkomen, heeft het kind al minder kans.”

3.2 Wat wordt er gedaan om kansengelijkheid te stimuleren/ kansenongelijkheid te bestrijden? En wat kan beter?

De punten waarop voor- en vroegscholen aandacht hebben voor kansengelijkheid sluiten deels aan op de oorzaken van kansenongelijkheid die de onderwijsprofessionals noemden in de vorige paragraaf. Zo biedt volgens respondenten de VVE ondersteuning op domeinen waarvoor in de opvoeding door ouders soms te weinig aandacht is, zoals de taal-, motorische- en sociaal-emotionele ontwikkeling. In hun activiteiten zetten deze organisaties daarop in. De respondenten zijn ervan overtuigd dat de VVE een positief effect kan hebben op de ontwikkeling van kinderen, omdat er naast cognitieve ontwikkeling ook een veilige plek wordt geboden voor het kind om zich op sociaal vlak te ontwikkelen. Respondent 3 (bestuurder kinderopvang) vertelt dat er veel programma's gericht zijn op taal, waarbij er veel aandacht is voor het stellen van vragen. Die willen vanuit een pedagogische benadering de kinderen leren zelf na te denken en oplossingen te vinden. Twee respondenten noemen de aandacht die er is voor spelend

leren in de VVE. De respondenten zien deze elementen als een belangrijke basis voor een positieve ontwikkeling en het tegengaan van kansenongelijkheid. Volgens alle respondenten staat de VVE naast de ouders in het opvoeden van de kinderen. Ouders worden actief betrokken bij de activiteiten. Het belang van een vertrouwensband met ouders wordt benadrukt, zodat ouders hun zorgen kunnen benoemen en professionals weten wat er thuis speelt. Er wordt benadrukt dat in de VVE-periode problemen in het gezin vroegtijdig gesignaleerd kunnen worden, zoals armoede en (huiselijk) geweld. Het is daarom essentieel dat er een goede relatie is tussen VVE-professionals en ouders. Vaak worden ouder-kind activiteiten georganiseerd, met als doel de pedagogische waarde van de activiteiten tussen ouder en kind te stimuleren. De respondenten stellen nadrukkelijk dat goed partnerschap met de ouders kansengelijkheid kan bevorderen en dat ze veel bezig zijn met het actief betrekken van ouders bij

hun activiteiten. Sommige ouders hebben echter nog steeds te maken met gevolgen van de coronacrisis. Sinds de tijd van de coronamaatregelen zijn er ouders die hun kinderen niet meer naar de kinderopvang brengen. De professionals zijn op zoek naar oplossingen om die ouders te bereiken.

Verder noemen alle respondenten een warme overdracht van de voor- en vroegschool naar de basisschool als bevorderlijk voor kansengelijkheid. Door goede samenwerking met basisscholen kunnen de kinderen voorbereid worden op wat er in het primair onderwijs van hen wordt verwacht. Alle VVE-professionals die we hebben gesproken hebben aandacht voor de professionaliteit van de/hun pedagogisch medewerkers. Dit doen ze onder meer door middel van coaches die met de pedagogisch medewerker meekijken, en/of er wordt ingezet op bijscholing en extra trainingen.

Zoals eerder genoemd, hebben de voor- en vroegscholen ook te maken met segregatie, die niet als bevorderlijk wordt gezien voor kansengelijkheid. Zo proberen de organisaties de kinderopvatting een afspiegeling te laten zijn van de wijk, om samen op te groeien te stimuleren en vroeg contact met andere groepen kinderen te bevorderen. Ook gaan medewerkers de wijk in en wordt er gefocust op wat er speelt in de buurt. Een respondent vertelt dat er vooral op het gebied van zorg wordt samengewerkt met organisaties uit de wijk, maar dat er op het gebied van opvoeding nog veel te halen valt. Om meer impact te kunnen hebben in de wijk is volgens respondent 3 (bestuurder kinderopvang) goede samenwerking nodig met andere lokale organisaties:

“We zaten alleen in kindcentra, maar nu denken we ook mee na over hoe we goede dingen kunnen doen in de wijk. Voor als er struggles zijn op straat, op speelveldjes, dat we samen met jongerenwerk en de wijkagent enzovoorts, kijken hoe we daar met z’n allen één plan in kunnen trekken om dat op te lossen. Maar ook dit is heel lastig, want in de praktijk heb je niet altijd genoeg mankracht om een rol te spelen in de wijk.”

Wat kan beter?

Naast wat er al gedaan wordt om kansenongelijkheid te bestrijden, laten de professionals weten dat er ook zaken zijn die beter kunnen. Zij noemen daarbij een aantal punten die aandacht verdienen.

Respondent 1 (directeur) noemt dat de samenwerking in de wijk nog sterker kan. Op deze manier kan er meer impact gegenereerd worden. Zoals hierboven aangegeven, is het door gebrek aan menskracht en middelen nu nog nauwelijks mogelijk om de link tussen de wijk en de VVE te versterken. Bovendien spelen er zorgen rondom de overgang van de VVE naar het basisonderwijs. De VVE-instellingen zouden als kindcentra gezien moeten worden. Door in deze term te spreken zouden ook pedagogisch medewerkers en andere welzijnsmedewerkers duidelijker in onderzoek kunnen worden meegenomen. Daarnaast kan het de warme overdracht naar de basisschool vergemakkelijken. Respondent 4 (directeur van een kinderopvangorganisatie) spreekt haar zorgen uit over de overgang van de VVE naar de basisschool, en wijst vooral naar het lerarentekort in het primair onderwijs. Ze vertelt over haar ervaring dat basisschoolleerkrachten niet altijd gemotiveerd

zijn om de kinderen van de VVE op een goede manier op te vangen:

“Waar ik me nog wel zorgen over maak is dat leerkrachten op de basisschool zeggen: ‘Ik heb al veel probleemkinderen in de klas, ik kan niet nog een kind van de VVE extra aandacht geven.’”

De respondenten vinden het verder belangrijk dat er meer aandacht komt voor ouders die het financieel moeilijk hebben. Zij merken op dat de eigen pedagogisch medewerkers soms star kunnen denken en de impact van financiële problemen niet inzien. Er wordt benadrukt dat op dit gebied verandering nodig is van de mentaliteit van sommige pedagogisch medewerkers in de VVE.

Respondent 3 (bestuurder kinderopvang) refereert aan een kinderdagverblijf dat ze ooit heeft opgezet voor kinderen die nog moesten inburgeren. Ze begonnen daar bij elk nieuw kind met een huisbezoek om kennis te maken met de ouders. Zo voelden ouders dat er naar hen geluisterd werd. Dat was volgens haar een groot succes, het veranderde van een

kinderdagverblijf naar een buurtvoorziening. Ze pleit ervoor om huisbezoeken weer gangbaar te maken. Zo kan een goede relatie opgebouwd worden met ouders, wat vertrouwen schept en wat het ouders makkelijker maakt om hun kind naar de VVE te brengen.

Dezelfde respondent betreurt het feit dat buitenschoolse opvang (bso) alleen toegankelijk is voor kinderen van ouders die studeren of werken. Ze ziet dat sommige wijken baat zouden hebben bij een bso, maar dat de middelen om dat op te zetten niet beschikbaar zijn. Vaak zijn dit gezinnen die ook bekend zijn bij de jeugdzorg. De lange wachttijden bij jeugdzorginstellingen zijn niet bevorderlijk voor de opvoedsituatie thuis en de ontwikkeling van kinderen. Regelmatig maken ze mee dat kinderen een half jaar moeten wachten na een doorverwijzing, wat op de leeftijd van de kinderen in de VVE een hele lange periode in de wacht betekent.

We zien dat alle VVE-professionals die we hebben gesproken hetzelfde doel nastreven: kinderen meer kansen geven door een kwalitatief goed aanbod te leveren. Naast wat de

VVE-professionals zelf aangeven dat er beter kan in de VVE, signaleren wij verschillen in de benadering en het taalgebruik tussen de professionals. Zo heeft de ene respondent het over ‘achterstandskinderen’, ‘zware problematiek’, en ‘de slechtste wijk’, terwijl de ander benoemt dat niet elk kind opgroeit in een rijke opvoedingsomgeving, of dat het ‘systeem (rondom kinderen) bepaalt wat de kansen zijn die het kind krijgt’. Ook wanneer de respondenten vertellen over het betrekken van de ouders zijn er verschillen in taalgebruik. Zo stelt de ene VVE-professional dat zij de ouders niks willen verwijten, maar juist met hen willen samenwerken zodat ze ervan leren, en spreekt een andere respondent over het ‘handelingsbekwaam maken’ van ouders. Hieruit komt naar voren dat sommige professionals vanuit een denkkader kijken naar gezinnen en kinderen, waarin gedacht wordt vanuit tekortkomingen. Hierin overheerst de aanname dat kinderen achterstanden en gebreken hebben die met name aan hun persoonlijke achtergrond en situatie zouden liggen. Een andere VVE-professional praat juist in kansen voor en krachten van kinderen, en denkt meer in termen van het systeem waar iets aan gedaan moet worden.

3.3 Deelconclusies

Uit de gesprekken met de professionals uit de VVE blijkt dat factoren in de opvoeding door ouders en in de directe omgeving van het kind bijdragen aan kansenongelijkheid. Binnen het familiedomein zijn dit vooral het gebrek aan financiële middelen, de mate van ouderlijke support, waaronder steun bij de Nederlandse taalontwikkeling, en het al dan niet hebben van een veilige omgeving om het kind heen. In gezinnen met financiële zorgen of geweldssituaties zijn ouders volgens de professionals vaak minder in staat om hun kind ondersteuning te bieden. Dit kan de ontwikkeling van het kind in de weg komen te staan. Volgens de respondenten zou er meer aandacht moeten komen voor het betrekken van en samenwerken met ouders voor de ontwikkeling van hun kind, en het ondersteunen van ouders die het financieel moeilijk hebben.

De VVE-professionals benadrukken de belangrijke educatieve rol van de VVE in de verdere ontwikkeling van kinderen op school. Daarbij is het van belang dat de pedagogisch

medewerkers in de VVE een professionele houding hebben en zonder vooroordelen handelen. Verder wordt belangrijk geacht dat meer zorg wordt besteed aan de overgang van de VVE naar de basisschool, zodat kinderen uit de VVE daar een extra steuntje in de rug krijgen.

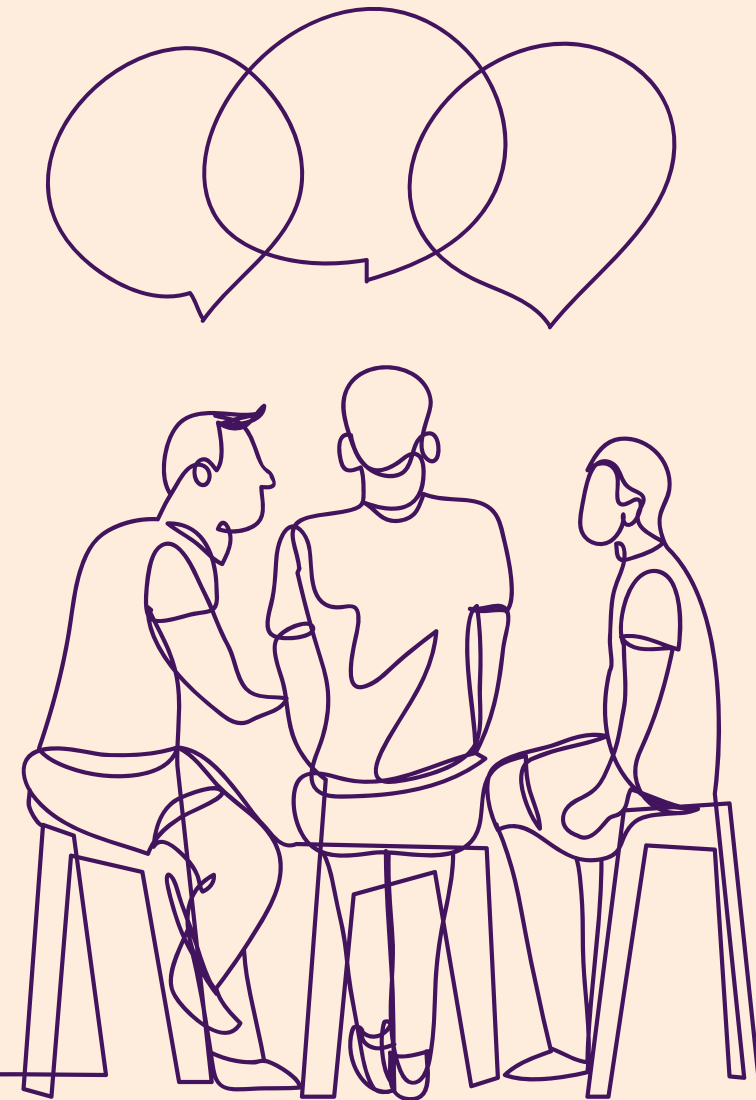
Verder noemen de professionals de invloed van segregatie in de wijk op kansenongelijkheid. Op het schoolplein gaan ouders met een hogere sociale status en ouders met een lagere sociale status niet bij elkaar staan, wat de verschillen in de wijk blootlegt. Ook vertelt een respondent verschillende anekdotes uit de ‘probleemwijken’ waar haar voor-en vroegschool staat. Ze stelt dat sociale veiligheid erg belangrijk is om kansen te krijgen in deze wijken. De gesproken professionals zien een groot belang in meer samenwerking tussen de voor- en vroegscholen en de rest van de wijk, om samen meer impact in de wijk te kunnen hebben.

Tot slot zien we dat alle respondenten binnen het VVE-domein

als doel hebben om kinderen meer kansen te bieden door hen te ondersteunen en een kwalitatief goed aanbod te leveren. Uit de interviews blijkt dat sommige professionals echter denken vanuit een kader van tekortkomingen bij het kind, die voortkomen uit diens achtergrond/omstandigheden. Eén VVE-professional praat vanuit de kansen voor en krachten van kinderen, en ziet juist het systeem als oorzaak van de kansenongelijkheid.

04 Primair onderwijs

In dit hoofdstuk bespreken we de bevindingen over het primair onderwijs (PO). In totaal hebben we twaalf onderwijsprofessionals gesproken die verschillende functies bekleden binnen het PO: leerkrachten, zorgcoördinatoren en directeuren. Twee respondenten zijn werkzaam bij de Cito. De respondenten zijn werkzaam op verschillende scholen in het land (zie overzicht tabel 1). De professionals die we vanuit het PO spraken, waren allen betrokken bij het thema van kansenongelijkheid. Het hoofdstuk begint met paragraaf 1 over hoe de kansenongelijkheid in het PO eruit ziet volgens de respondenten. In paragraaf 2 bespreken we wat respondenten daar in de eigen onderwijspraktijk aan (proberen te) doen en wat er nog beter kan. We sluiten het hoofdstuk af met de deelconclusies (paragraaf 3).

4.1 Waar zit de kansenongelijkheid in het primair onderwijs?

Taal en kennis van de wereld

Volgens de respondenten is kansenongelijkheid in het primair onderwijs te observeren in een aantal elementen. Taal wordt veruit het vaakst genoemd. Het al dan niet leeftijdsadequaat beheersen van de Nederlandse taal heeft grote invloed op prestaties voor verschillende vakken en activiteiten, aldus de respondenten. Respondent 6 (leerkracht groep 8 op een onderwijskansen-school) vertelt dat het gebrek aan een rijke Nederlandse woordenschat onder andere voor problemen zorgt tijdens begrijpend lezen, maar ook tijdens het begrijpen van andere opdrachten. De onderwijsprofessionals geven aan dat taalontwikkeling grotendeels samenhangt met de thuissituatie. Volgens de respondenten ontstaan er problemen met de taalontwikkeling als kinderen opgroeien in een minder taalrijke omgeving. Ouders zijn dan bijvoorbeeld niet in Nederland geboren en spreken een andere moedertaal, of het gaat om ouders met een Nederlandse achtergrond die laaggeletterd zijn. Dit zorgt ervoor dat kinderen de taal niet of onvoldoende meekrijgen vanuit huis, maar ook dat ouders hun kinderen

minder goed kunnen ondersteunen bij het schoolwerk.

De respondenten zien dat ouders die de taal minder goed beheersen, minder vaak voorlezen aan (of lezen met) hun kind(eren).

Naast taal geven de onderwijsprofessionals aan dat kinderen onvoldoende ‘kennis van de wereld’ om hen heen hebben. Ook dit wordt voornamelijk toegeschreven aan de achtergrond en thuisomgeving van kinderen, waar ze bijvoorbeeld geen musea bezoeken, de krant lezen en het nieuws bespreken. Wat er zich achter de voordeur afspeelt zou hier invloed op hebben. Respondent 13 (zorgcoördinator basisschool) zegt dat school deze problemen moeilijk kan oplossen. De school zou echter wel kunnen inspringen op de kennis van de wereld, niet enkel de focus leggen bij de woordenschat, is haar ervaring:

“Het heeft niet alleen te maken met woordenschat, maar ook met kennis van de wereld [...]. Mensen kunnen zich geen kranten veroorloven, ze kunnen zich ook geen uitjes naar

musea of naar de film veroorloven. Kinderen kunnen dan moeilijker groeien in hun algehele ontwikkeling”.

Tegelijkertijd wordt taal niet geheel losgezien van het onderdeel kennis van de wereld. Taalontwikkeling kan leiden tot meer kennis over de wereld, maar ook andersom. Daarmee krijgt de Nederlandse taalbeheersing door veel respondenten de belangrijkste focus toebedeeld als het gaat om kansen(on) gelijkheid. Respondent 7 (leerkracht onderbouw van een basisschool uit een sociaaleconomisch zwakke wijk) verwoordt dit als volgt:

“Als je ze de taal geeft, geef je ze de wereld.”

Ouderbetrokkenheid en thuisomgeving van kinderen

Aansluitend op de vorige punten, komen ouderbetrokkenheid en de thuisomgeving van kinderen regelmatig aan de orde als factoren die de kansenongelijkheid van kinderen kunnen vergroten. De thuisomgeving zou onvoldoende stimulerend

zijn voor de ontwikkeling en voor het presteren binnen het onderwijs. Het grootste deel van de onderwijsprofessionals benadrukt dat een gebrek aan ouderbetrokkenheid vaak niet uit onwil is van ouders. Vaak gaat het erom dat ouders onvoldoende de juiste tools in huis hebben om kinderen goed te kunnen ondersteunen, bijvoorbeeld doordat ze zelf de taal niet goed genoeg beheersen, maar ook omdat ze het onderwijssysteem niet goed kennen. Ouders moeten zelf de basisvaardigheden beheersen voordat ze die kunnen inzetten om kinderen te ondersteunen. Een van de respondenten (respondent 5) is zelf betrokken bij een programma dat inzet op het ondersteunen van ouders om die vaardigheden beter te beheersen. De respondent is daar zeer positief over. Tegelijkertijd geeft een andere respondent aan dat er ook ouders zijn die alle hulp en ondersteuning bewust op afstand houden, omdat ze niet willen dat de school te dichtbij komt in hun privéleven.

Betrokkenheid van ouders en de ondersteuning die ouders kunnen bieden, hangen volgens de respondenten voor een groot deel af van de thuissituatie, waaronder de financiële situatie van gezinnen. Het gebrek aan financiële middelen

zorgt er enerzijds voor dat ouders bepaalde materialen en ondersteuning, zoals huiswerkbegeleiding, niet kunnen betalen. Anderzijds kunnen ouders door financiële onzekerheid stress en zorgen ervaren, waardoor ze mentaal onvoldoende in staat zijn om steun aan hun kinderen te bieden. Die zorgen voelen kinderen vaak ook. Respondent 6 (leerkracht groep 8) zegt hierover:

“Het kan zo zijn dat die [thuissituatie] heel onzeker is. ‘Kan ik in mijn huurwoning blijven met mijn moeder, want ze heeft jaren de huur niet betaald?’ (...) ‘Is er wel genoeg geld voor eten?’. Dat zijn allemaal zorgen die kinderen hier kunnen hebben, die de ontwikkeling in de weg staan.”

Dat er thuis al dan niet genoeg financiële middelen zijn, komt in bijna alle gesprekken aan de orde. Wanneer er geen geld is voor uitjes om bijvoorbeeld naar het museum of pretpark te gaan, een andere stad te bezoeken of hobby's uit te oefenen in sport, kunst en cultuur, draagt dit alles bij aan minder kansen voor kinderen. Kinderen missen door niet te participeren in dergelijke activiteiten niet alleen plezier, maar ook een stukje talentontwikkeling, groei en cultureel kapitaal.

De leerkrachten beginnen vaak met het benoemen van een gebrek aan financiële middelen, maar koppelen dit regelmatig aan multiproblematiek en instabiliteit binnen de gezinnen. Hierbij benoemen ze dat er bijvoorbeeld sprake kan zijn van huiselijk geweld, problemen in de relaties tussen ouders, maar ook psychosociale problemen bij ouders. Dit zorgt voor een onveilige en onvoorspelbare thuissituatie, waardoor kinderen ook onvoldoende rust en steun kunnen ervaren om mee te komen in het onderwijs. De directeur van een basisschool zegt daar het volgende over (respondent 11):

“Kinderen kunnen zich het best ontwikkelen als een thuissituatie veilig en voor-spelbaar is. Dan heeft een kind alle ruimte en veiligheid om zich te ontwikkelen. Als alle kinderen dat 8 jaar hebben, dan wordt echt wel duidelijk welk niveau ze ongeveer hebben. Maar sommige kinderen hebben een moeder die al 3 verschillende vriendjes heeft gehad en 2 keer een andere woning.”

Tegelijk zijn er ook ouders die zogenaamde ‘curling parents’ worden genoemd. De respondenten beschrijven deze

groep als ouders die de weg voor hun kinderen volledig glad strijken. Dit zorgt ervoor dat hun kinderen niet leren falen. Bovendien beschrijven de onderwijsprofessionals deze ouders als degenen die de school goed weten te vinden als een kind bijvoorbeeld niet het gewenste advies krijgt voor het vervolgonderwijs. Daar tegenover staan ouders die minder hoge verwachtingen hebben van hun kinderen of minder bekend zijn met het onderwijssysteem. Zij zullen minder snel de discussie aangaan over het schooladvies van hun kind. De onderwijsprofessionals geven ruiterlijk toe dat het schoolsysteem hier gevoelig voor is en dat juist ouders die actief komen 'klagen', ook vaak hun zin krijgen.

De wijk waarin je opgroeit is vaak bepalend voor je ontwikkeling

Naast de thuissituatie van gezinnen, benoemen respondenten de wijk waar kinderen wonen en opgroeien als belangrijke factor voor kansen(on)gelijkheid. De sociaal-economische klassen van gezinnen, maar dus ook de wijk waar kinderen wonen is volgens onderwijsprofessionals medebepalend voor een positieve ontwikkeling. Respondent 8 (leerkracht groep 1/2) verwoordt dit als volgt: ‘als je niet in een goede wijk woont, wordt het moeilijk’. De reden die zij hiervoor geeft is dat kinderen meegaan in het gemiddelde van hun klasgenoten. Dit geldt ook wanneer zij in een klas zitten met kinderen van praktisch opgeleide ouders, maar zelf uit een theoretisch opgeleid gezin komen. De kwaliteit van het onderwijs op een school kan hierdoor worden beïnvloed. Respondent 14 (directeur) benoemt dat de wijk waarin een school staat bepalend is voor de mate waarin leerkrachten bereid zijn om daar voor de klas te staan. Veel leerkrachten willen niet werken in wijken waar meer sociaal-maatschappelijke problemen spelen, terwijl je daar juist goed personeel nodig hebt.

Verschillende onderwijsprofessionals onderstrepen de rol die segregatie in kansenongelijkheid speelt. Volgens hen is er te veel segregatie in wijken en scholen, waardoor er een gebrek aan herkenning en identificatie heerst tussen mensen uit verschillende sociale klassen en culturen. Volgens een directeur (respondent 11) kan dit gebrek zorgen voor angst en onbegrip tussen betrokkenen op een school. Dit is niet alleen onwenselijk voor de sociale cohesie in de gemeenschap(pen), maar zorgt ook voor uitdagingen voor kinderen in de klas en op school. Onderwijsprofessionals pleiten onder andere voor wijken waar mensen van verschillende sociaal-economische achtergronden gemengd wonen in zowel koop-, huur- als sociale huurwoningen.

Naast segregatie wordt de invloed van sociale ongelijkheid in de samenleving regelmatig benoemd als een factor die bijdraagt aan kansenongelijkheid binnen de schoolmuren. Bijvoorbeeld de concentratie van gezinnen met multiproblematiek op bepaalde scholen, waardoor extra zorg en ondersteuning nodig is. Daarnaast worden de problemen op de woningmarkt en (institutioneel) racisme genoemd als problemen die zorgen voor sociale ongelijkheid en bijdragen aan kansenongelijkheid

voor de kinderen. Volgens respondenten laat dit zien dat veel problemen groter zijn dan het onderwijs zelf en dat oplossingsrichtingen ook niet alleen in het onderwijs gezocht moeten worden. Of zoals een adjunct-directeur dit sentiment formuleert:

“Het onderwijs is niet de enige oplossing voor het oplossen van kansenongelijkheid. Daar zijn we veel te klein voor. Men overschat daarin de rol van het onderwijs.”

Kansenongelijkheid binnen de schoolmuren

Opvallend is dat er op de vraag hoe kansenongelijkheid er uitziet door de respondenten slechts beperkte aantal factoren worden genoemd op het niveau van de school en het onderwijs. De twee die wel worden genoemd hebben betrekking op het belang van kwalitatief goede leerkrachten en het hebben van hoge verwachtingen. Enkele respondenten geven hier zelfs aan dat leerkrachten misschien wel de belangrijkste factor zijn als het gaat om kansengelijkheid bevorderen binnen de school. Ze benoemen dat het belangrijk is dat een docent aandacht heeft voor verschillen in de klas, hierop kan inspelen door te differentiëren en alle leerlingen vertrouwen kan geven in het eigen kunnen. Verschillende respondenten noemen dat het standaard onderwijsaanbod niet altijd ideaal is voor kinderen die juist vanwege de thuissituatie net iets meer nodig hebben dan andere kinderen in de klas. Dit gebrek van aansluiting op leerbehoeften van het kind wordt onder meer toegeschreven aan het gegeven dat niet alle leerkrachten over de nodige kennis en tools beschikken voor een goede differentiatie in de klas. Aansluitend zijn met name de pedagogische randvoorwaarden dat het kind zich gezien voelt en dat de school een plek is waar hij/zij zich kan ontwikkelen elementen

die naar voren komen in de gesprekken, als punten waar scholen en leerkrachten nog te vaak in tekort schieten.

Verder wordt het hebben van lage versus hoge verwachtingen van leerkrachten veel genoemd. Respondent 6, leerkracht groep 8, vertelt over de dilemma's die zij ervaart bij advisering van haar leerlingen het volgende:

“Ik twijfel wel eens om een hoger advies te geven. Niet omdat ik denk dat een kind het niet aankan, maar dan denk ik “niemand gaat jou helpen of stimuleren met het huiswerk.”

Deze respondent geeft vervolgens een voorbeeld van een Syrische jongen in haar klas, waarvan ze duidelijk zag dat hij cognitief gezien veel in zijn mars heeft ('superslim, dat zag je gewoon'). Hij is pas sinds kort in Nederland en hoewel zijn taalbeheersing nog tekortschiet ten opzichte van zijn klasgenoten, ziet ze met de dag duidelijk progressie. Tegelijkertijd maakte ze zich zorgen om het feit dat hij met een aantal jongens in de buurt omgaat die 'niet als lieverdjes bekend staan'. De combinatie van zijn achterstand in de taalbeheersing en kennis over zijn omgeving zorgt ervoor dat ze

haar schooladvies voor het voortgezet onderwijs ook lager inzet dan enkel op de cognitieve potentie van de leerling.

Tot slot noemen verschillende respondenten institutioneel racisme in het onderwijs als instandhouding van kansenongelijkheid. Respondent 10 (adjunct-directeur) noemt dat scholen erg de nadruk leggen op hoe kinderen de school binnenkomen als het gaat om hun Nederlandse taalbeheersing. Scholen zouden daardoor minder snel anderstalige kinderen aannemen op school, omdat die de gemiddelde cito-score omlaaghalen. Respondent 13 (zorgcoördinator en MT-lid) geeft aan dat er bij kinderen met een migratieachtergrond vaak meer bewijslast van scholen wordt gevraagd om ze door te laten stromen naar een hoger niveau dan bij kinderen zonder migratieachtergrond op witte scholen.

4.2 Wat wordt er gedaan om kansengelijkheid te stimuleren/ kansenongelijkheid te bestrijden? En wat kan beter?

De respondenten noemen verschillende aanpakken die binnen hun scholen worden aangeboden om leerlingen te ondersteunen, kansenongelijkheid te bestrijden en kansengelijkheid te stimuleren. We zien dat een groot deel van deze ondersteuningsprogramma's focust op de taalontwikkeling van kinderen. Verschillende respondenten geven aan dat een goede ondersteuning van de taalontwikkeling een grote bijdrage kan leveren aan het bevorderen van de kansen binnen het onderwijs. Omdat niet elk kind deze ontwikkeling en een uitgebreide woordenschat vanuit huis meekrijgt, zien deze onderwijsprofessionals hierbij een compenserende rol voor de school.

Verschillende respondenten benoemen dat het belangrijk is om ook ouders de school binnen te halen en onder andere te ondersteunen met taal. Eén van de respondenten coördineert een taal-programma voor ouders en geeft aan dat scholen

zich bewuster moeten zijn van het taalgebruik in brieven en informatievoorziening aan ouders. Het taalgebruik is vaak nog te ingewikkeld en onvoldoende begrijpelijk voor ouders. Naast de inzet op taal vertellen respondenten dat ze verschillende initiatieven hebben om ouders bij de school te betrekken. Zo zijn er koffie-ochtenden opgezet, waar vaak voorlichting gegeven wordt over bijvoorbeeld gezond eten of over bepaalde ondersteuning. Maar het gaat ook over vrijblijvend met elkaar kunnen praten.

Verder zien de respondenten een belangrijke meerwaarde in de samenwerking van basisscholen met kindcentra, wijkcentra, welzijnswerk en andere kind- en gezinsprofessionals in de wijk. Sommige scholen doen dit al actief. Een voorbeeld hiervan is een respondent die op een school werkt waar ze bezig zijn met het uitbreiden van het programma De Vreedzame School, naar De Vreedzame Wijk. Ook zijn er scholen die

professionals uit het maatschappelijk veld meer de school in halen om ondersteuning te krijgen bij specifieke vraagstukken rondom de kinderen en gezinnen, bijvoorbeeld door de inzet van brugfunctionarissen die zowel actief zijn op de school als lijntjes hebben in de (jeugd)hulpverlening. De behoefte om dit meer te doen is duidelijk aanwezig en kan de school ook ontlasten in de omgang met multiproblematiek. Tegelijkertijd zijn veel respondenten zich er ook van bewust dat ze niet alles kunnen oplossen, en dat de complexiteit van de problematiek van gezinnen en kinderen bij henzelf kan leiden tot een gevoel van onmacht. Respondent 8 (leerkracht groep1/2 en MT-lid) verwoordt dit gevoel als volgt:

“We hebben allemaal hart voor de school en voor de gezinnen. Maar soms is het ook als leerkracht heel moeilijk, je ziet patronen en je ziet dingen aankomen, en toch heb je niet altijd de macht om dat te veranderen.”

Wat kan beter om kansengelijkheid te bevorderen?

Tijdens de interviews benoemen de onderwijsprofessionals verschillende dingen die volgens hen anders moeten en nog meer aandacht moeten krijgen. Zo geven verschillende onderwijs-professionals van het PO aan dat ze grote waarde zien in het volgen van vroeg- en voorschoolse educatie. Wetende dat niet iedereen hetzelfde meekrijgt vanuit huis, pleiten professionals ervoor om iedereen voorschoolse educatie te laten volgen. Kinderen zouden dan een eerlijker start krijgen wanneer ze beginnen op de basisschool. Dat zou onder andere bijdragen aan de taalontwikkeling van kinderen en een betere start van de basisschool.

Ook benoemen de onderwijsprofessionals dat een grote groep kinderen langer de tijd nodig hebben om te laten zien wat hun potentie is en welk niveau ze aan kunnen. De overgang tussen PO en VO wordt door verschillende respondenten benoemd als een moment dat kansenongelijkheid in de hand werkt. Dit moment zou voor veel kinderen nog te vroeg zijn, omdat ze nog bepaalde achterstanden aan het inhalen zijn. Een van de respondenten, zorgcoördinator in het PO, geeft aan dat de overgang vooral hard is voor kinderen met een achterstand in

de Nederlandse taal en dat zij meer tijd zouden moeten krijgen om rustig te landen. De roep om verlenging van de overgang van PO naar VO is een prominente wens van meerdere respondenten, bijvoorbeeld in de vorm van brede brugklassen.

Daarnaast benoemen de onderwijsprofessionals regelmatig het belang van een kwalitatief goede leerkracht. Hierbij zou het gaan om docenten die aandacht hebben voor verschillen tussen kinderen en hierin kunnen differentiëren. Tegelijkertijd geven respondenten aan dat het niet vanzelfsprekend is dat docenten dit kunnen en doen. Een van de respondenten die we gesproken hebben is zelf trainer en opleider van docenten. Hij geeft aan dat we er niet vanzelfsprekend van uit moeten gaan dat leerkrachten en docenten over de tools en vaardigheden beschikken om adequaat te differentiëren, of dat ze altijd hoge verwachtingen hebben van hun leerlingen. Het is daarom belangrijk dat er geïnvesteerd wordt in extra scholing en trainingen voor docenten. Respondent 7, leerkracht onderbouw, verwoordt het belang van een goede leerkracht als volgt:

“Hoge verwachtingen stellen is cruciaal. Alle leraren hebben, vaak onbewust, oordelen over kinderen waardoor je ze lager inschaalt. Maar ieder kind kan alles leren. Kinderen uit armoede, daar mag je juist veel van verwachten, want die kunnen heel veel.”

Tot slot benoemen verschillende professionals dat er vaak te weinig tijd en te weinig (structureel) geld is in het onderwijs. Er komen wel potjes geld vrij maar dit is vaak van korte duur, waardoor structurele aanpassingen moeilijk zijn te realiseren, ook als het gaat om het lerarentekort. Structurele aanpassingen die respondenten noemen zijn: meer leerkrachten tegelijk voor één klas, meer aandacht voor kinderen waarvan de ouders geen huiswerkbegeleiding kunnen betalen, minder werkdruk en meer geld voor leraren, onderwijs dat past bij de leerlingen in plaats van dat leerlingen zich moeten aanpassen aan het onderwijs.

4.3 Deelconclusies

In onze gesprekken met onderwijsprofessionals uit het primair onderwijs laten de respondenten duidelijk blijken dat er aanzienlijke uitdagingen bestaan, die een eerlijke toegang tot gelijke onderwijskansen in het primair onderwijs belemmeren. De respondenten noemen met name factoren op het niveau van het gezin en de directe omgeving van het kind als belangrijke bronnen van kansenongelijkheid. De beschikbaarheid van financiële middelen en multiproblematiek binnen gezinnen worden regelmatig genoemd als bepalende factoren. Sommige respondenten benadrukken dat kinderen gemotiveerd raken door positieve ervaringen. Daarom kan een focus op talentontwikkeling bijdragen aan het bevorderen van gelijke kansen in het onderwijs en zo succeservaringen stimuleren.

Ook geven de onderwijsprofessionals aan dat zij hun adviezen over leerlingen mede baseren op de omgeving en gezinssituatie van de kinderen. Wanneer docenten constateren dat kinderen weinig ondersteuning krijgen vanuit huis of hun directe

omgeving, zijn ze eerder geneigd om een lager schooladvies te geven. De wijk wordt regelmatig genoemd als een belangrijk niveau waarop verschillende factoren bijdragen aan de kansen die kinderen wel of niet krijgen. De kansenongelijkheid wordt dan ook voornamelijk toegeschreven aan factoren die te maken hebben met het kind, het gezin en de directe omgeving, zoals de wijk.

Opvallend is dat er binnen het onderwijs zelf minder problemen en knelpunten worden gesignaleerd over wat er anders of beter kan worden gedaan om de ongelijkheid te verminderen. Tegelijkertijd geven verschillende onderwijsprofessionals aan dat zij hun uiterste best doen, maar dat hun invloed beperkt is. Uit de interviews blijkt dat de complexiteit van het vraagstuk overweldigend kan zijn. Voor de respondenten is de rode draad dat het onderwijs een bijdrage kan leveren aan het aanpakken van dit vraagstuk, maar dat het zeker niet alleen kan. Deze bevindingen benadrukken de noodzaak van een gezamenlijke inspanning tussen verschillende

pedagogische partijen, waaronder onderwijsinstellingen, gezinnen, opvoedprofessionals in de wijk, gemeenschappen en beleidsmakers.

05 Voortgezet onderwijs

Onderwijsprofessionals uit het voortgezet onderwijs (VO) zijn gesproken over de mate van kansenongelijkheid die zij tegenkomen in hun praktijk en wat er gedaan kan worden om gelijke kansen voor leerlingen te vergroten. In totaal hebben we elf professionals uit het VO geïnterviewd. In dit hoofdstuk worden de bevindingen uit deze interviews beschreven. Eerst gaan we in paragraaf 1 in op de factoren die kansenongelijkheid in stand houden in het voortgezet onderwijs. In paragraaf 2 wordt toegelicht wat er in de praktijk wordt gedaan om kansengelijkheid te bevorderen en wat er volgens de onderwijsprofessionals beter kan. We sluiten het hoofdstuk af met de deelconclusies (paragraaf 3).

5.1 Waar zit de kansenongelijkheid in het voortgezet onderwijs?

Verschillende redenen en factoren worden genoemd die volgens de gesproken professionals de kansenongelijkheid in het voortgezet onderwijs in stand lijken te houden. Hieronder worden de meest genoemde factoren besproken.

Gebrek aan voldoende financiële middelen bij ouders

De meest benoemde factor die volgens de onderwijsprofessionals een grote rol speelt in het in stand houden van kansenongelijkheid in het voortgezet onderwijs is armoede, het tekort aan financiële middelen bij ouders. Vooral sinds de uitbraak van de Covid-pandemie is dit meer zichtbaar geworden. Het gaat bijvoorbeeld om leerlingen die geen laptop of wifi hebben voor het volgen van thuisonderwijs, of om families die hard zijn geraakt door de coronacrisis. Zij zijn bijvoorbeeld hun baan kwijtgeraakt, waardoor thuisspanningen kunnen zijn ontstaan en ouders nog minder beschikbaar zijn voor het kind. Een docent noemt dat op haar school relatief veel leerlingen zich in een kwetsbare positie bevinden. Dit is nog meer boven tafel gekomen sinds de uitbraak van de Covid-pandemie en de genomen maatregelen, zoals de schoolsluitingen.

Daarbij wordt ook genoemd dat ouders met een groter vermogen extra (bij)lessen kunnen aanschaffen voor hun kind, terwijl een ouder die gemiddeld of minder dan gemiddeld verdient zich dit vaak niet kan veroorloven. Dit effect heeft impact op de kansenongelijkheid en zorgt ervoor dat niet elk

kind dezelfde mogelijkheden krijgt op het gebied van onderwijs en ontwikkeling. Ook benoemt één van de gesproken VO-docenten (respondent 19) de opvallend andere houding die hij ziet tussen vermogende ouders ten opzichte van minder vermogende ouders:

“Als de school een vrijwillige ouderbijdrage vraagt, zijn het vooral ouders die voldoende geld hebben die op de stoep staan om daar onderuit te komen, en met de wet komen dat het vrijwillig is. Ouders uit lage SES zullen zich schamen om het aan te kaarten, maar de vermogende ouder komt aanzetten met zijn recht.”

Hieruit blijkt dat ouders met relatief meer vermogen vaak sneller geneigd zijn om mondig te reageren. Op deze manier kunnen ze uit hen financieel onwelgevallige situaties komen omdat zij regels en wetten vaak beter kennen. Verder komt uit de interviews naar voren dat leerlingen niet altijd deel kunnen nemen aan extra-curriculaire activiteiten, omdat de ouders hieraan vaak een financiële bijdrage moeten leveren. Hierdoor missen leerlingen van ouders die het financieel minder breed hebben de ervaring en kennisverbreding die

deze extra-curriculaire activiteiten hen kunnen bieden. Volgens enkele onderwijsprofessionals zou het daarom belangrijk zijn om zulke extra-curriculaire activiteiten onderdeel te laten maken van het curriculum, omdat het van belang is dat het cultureel kapitaal van leerlingen wordt vergroot. Zo wordt onder andere het belang van uitjes benoemd door respondent 22 (projectleider zorg & ondersteuning VO-VSO).

“We willen daar [uitjes] veel focus op leggen. Als je nooit wordt meegenomen naar een mooie plek of museum, ga je je daar ook niet voor interesseren. Je moet die interesse aanwakkeren.”

Tot slot zorgt volgens de respondenten ook het schaduwonderwijs voor een grotere kans op kansenongelijkheid in het voortgezet onderwijs. Niet elke ouder heeft namelijk het geld om extra bijlessen te betalen. De gesproken onderwijsprofessionals maken zich hier zorgen over. Zo benoemde één van hen (respondent 20; leerkracht en afdelingsleider Mavo) dit probleem:

“Het is een trend die ik veel meer zie, het private onderwijs of het schaduwonderwijs. Dat kan een gemiddelde ouder niet betalen. Daarmee vergroot je de ongelijkheid, het is een groot probleem waar we niet makkelijk een oplossing voor hebben.”

Het schaduwonderwijs zorgt ervoor dat niet elke leerling dezelfde kansen krijgt, is de strekking. Dezelfde professional gaf ook aan dat de school vaak heel snel benoemt dat leerlingen beter naar huiswerkbegeleiding kunnen gaan als zij iets niet begrijpen. Maar vaak is dit voor velen niet realistisch en niet te organiseren, omdat het financieel te veel vraagt van ouders.

Ouderlijke support, sociale klasse en thuissituatie

Zeven van de negen respondenten benoemen dat de verschillen in ouderlijke support ook leidt tot kansenongelijkheid tussen kinderen in het voortgezet onderwijs. Net als het gemis aan financiële middelen bij sommige ouders, is het belang van ouderlijke support ook meer zichtbaar geworden sinds de Covid-pandemie. Leerlingen die uit een kansarmer sociaal milieu komen, krijgen volgens deze respondenten minder steun vanuit huis. Twee respondenten (21 en 24, beiden directeur) beschrijven dit als onmacht: “ouders willen het wel, maar kunnen niet”.

Ouders willen hun kind graag helpen, maar bezitten niet altijd de juiste instrumenten of vaardigheden om begeleiding te geven en hun kind te ondersteunen. De sociale klasse van de ouders lijkt hierbij bepalend. Voldoende ouderlijke support zou hierbij kunnen gelden als beschermende factor.

Ook de thuissituatie en de omstandigheden waarin een leerling opgroeit worden als een belangrijke factor gezien in het ontstaan en het in stand houden van kansenongelijkheid. Ouders vervullen daarmee een cruciale rol. Als een kind bijvoorbeeld hulp nodig heeft of beter past binnen het speciaal onderwijs, zijn ouders daar vaak op tegen. Niet elke ouder heeft voldoende vertrouwen in de hulpverlening. Tevens mist bij ouders vaak voldoende kennis over de hulpverlening en wat deze kan bieden aan kinderen, waardoor op deze manier ook kansenongelijkheid in stand wordt gehouden.

Taal en kwalitatief goede docenten

Het effect van achterstanden in de Nederlandse taalontwikkeling wordt door de respondenten als belangrijke factor gezien als het gaat om kansenongelijkheid. Veel vakken zijn behoorlijk talig ingesteld. Als leerlingen meer moeite hebben met de

Nederlandse taal, zal het voor hen dan ook lastiger zijn om goed mee te kunnen doen in deze vakken. Dit geldt vooral voor leerlingen die op een latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen.

Verder komt uit de interviews naar voren dat een grote variatie te zien is in de kwaliteiten van docenten op scholen. De onderwijsprofessionals geven aan dat als docenten niet de juiste kwaliteiten bezitten, dit kan leiden tot meer ongelijkheid in kansen voor leerlingen. Vooral de druk rondom het huidige lerarentekort leidt tot concessies, en de huidige docenten ervaren te veel werkdruk om voldoende ruimte te maken voor extra taken buiten het lesgeven. Verder werd benoemd dat het belangrijk is om sterke docenten in te zetten op groepen die juist extra aandacht en energie nodig hebben. Volgens de respondenten zijn dit professionals die hoge verwachtingen hebben van hun leerlingen, en zowel didactisch als pedagogisch weten aan te sluiten op de behoeften van de klas. Deze docenten houden zich daarnaast niet alleen bezig met de cognitieve ontwikkeling van leerlingen, maar kijken ook breder naar hun vorming, zoals hun sociaal-emotionele ontwikkeling en hun identiteitsontwikkeling.

Categoriaal onderwijs, vooroordelen en het onderwijssysteem

Een andere factor die volgens de gesproken onderwijsprofessionals de kansenongelijkheid in stand houdt is de manier waarop het onderwijs is ingericht. Het onderwijs in Nederland is categoriaal georganiseerd, waarbij je al op twaalfjarige leeftijd een schooladvies krijgt. Dit advies is behoorlijk bepalend voor de middelbare school waar de leerling naartoe gaat. In de gesprekken met de onderwijsprofessionals komt naar voren dat het voorkomt dat als docenten een schooladvies moeten geven aan een leerling, de kans bestaat dat deze docent (onbewust) de thuissituatie van het kind meeneemt in dit advies. Als het idee heerst dat een kind thuis niet de juiste of onvoldoende ondersteuning kan krijgen van zijn of haar ouders, is men sneller geneigd om deze leerling op een wat lager niveau te zetten. Een andere respondent (20; leerkracht en afdelingsleider Mavo) bevestigt dit punt:

“Er zijn onbewuste ideeën bij docenten dat als je thuis niet de juiste hulp hebt, je beter niet naar een hoger niveau kunt gaan.”

Dit laat zien dat onbewuste vooroordelen invloed hebben en daarmee de kansenongelijkheid in stand houden. Daarnaast geven de onderwijsprofessionals aan dat als een leerling op een bepaald niveau wordt gezet, deze zich dan ook zal aanpassen aan dat niveau om niet te veel op te vallen. Hierdoor kan het lastig zijn om bij deze leerlingen de volle potentie te zien en eruit te halen, en bestaat de kans dat zij een jaar of meerdere jaren onder hun niveau presteren.

Naast het categorale onderwijs kent het gehele onderwijssysteem in Nederland zo zijn gebreken, aldus de meerderheid van de respondenten. Zo kwam uit de interviews naar voren dat er binnen het onderwijssysteem te veel wordt gedacht vanuit schotten en systemen, wat mede bijdraagt aan het in stand houden van de kansenongelijkheid. Het zou belangrijker moeten zijn om te kijken naar de behoeftes van de leerlingen. Twee respondenten, beiden leerkracht, (19 en 20) vinden het problematisch dat er een enorme afstand bestaat

tussen veel beleidsmakers en professionals aan de ene kant en kinderen en gezinnen aan de andere kant:

“Beleidsmakers, die hebben in feite net zo weinig idee over hoe bepaalde groepen ervoor staan als mensen in het onderwijs met een hoger salaris geen idee hebben hoe het is om met minder rond te komen.”

Deze respondenten beweren dat beleidsmakers en professionals moeite hebben met het begrijpen van de condities en de leefwereld van de leerlingen, en daarmee de behoeftes van leerlingen niet op de juiste manier kunnen inschatten. Steunprogramma's die vervolgens ook worden gemaakt door mensen die er beter aan toe zijn en weinig ervaring hebben met hoe het is om dingen niet te hebben, zouden daarom niet genoeg aansluiten bij de behoeftes van leerlingen.

5.2 Wat wordt er gedaan om kansengelijkheid te stimuleren/ kansenongelijkheid te bestrijden? En wat kan beter?

Wanneer deze vraag gesteld wordt valt op dat veel van de gesproken professionals bezig zijn met kansengelijkheid als thema binnen hun onderwijspraktijk. Allen erkennen dat kansenongelijkheid bestaat en dat het belangrijk is om daar aandacht aan te besteden in hun dagelijkse praktijk. Tegelijkertijd wordt opgemerkt dat er niet één eenduidige aanpak bestaat hoe binnen de school of in samenwerking met verschillende lokale partijen om te gaan met het vraagstuk. We noemen hier een aantal elementen die door respondenten zijn genoemd.

Uitstellen van de differentiatie in onderwijsniveaus

Verschillende onderwijsinstellingen hebben de onderwijsstructuur zo ingericht dat het kansengelijkheid moet bevorderen. Zo zijn twee respondenten betrokken bij programma's die zijn ontworpen om de differentiatie in niveaus uit te stellen. Daarmee voorkom je dat kinderen in een te laag niveau instromen of te snel afzakken naar een lager niveau wanneer zij eenmaal op het VO zitten. Respondent 7, docent, is betrokken bij een pilot waarin kinderen die mogelijk naar een hoger niveau kunnen stromen dan hen geadviseerd wordt in groep 7 en 8, een jaar extra ondersteuning krijgen. Zo hebben deze leerlingen meer tijd om op het juiste niveau in te stromen. In dit project is volgens de respondent extra aandacht voor begrijpend lezen, zelfstandig leren en andere studievaardigheden. Ook willen ze met dit project het leesplezier onder leerlingen vergroten. Verder is op de scholen waar respondent 8 directeur is een vergelijkbaar programma opgezet. Daar kunnen kinderen zich aanmelden van wie in groep 6 wordt verwacht dat ze baat hebben bij een later advies, waarna ze pas op 14-jarige leeftijd een niveauadvies zullen krijgen over de plaatsing.

De brede brugklas en het bieden van kleine(re) onderwijsklassen

De brede brugklas en kleinere klassen worden ook genoemd als manieren waarop een betere differentiatie tot stand wordt gebracht. Op de scholen van drie van de geïnterviewde professionals wordt al gewerkt met een bredere brugklas, waarin de verschillende leerwegen zijn samengevoegd. Ook andere onderwijsprofessionals geven aan dat een bredere brugklas bevorderend kan zijn voor de kansengelijkheid. Daarnaast werken twee onderwijsprofessionals bij instellingen die kunnen worden omschreven als 'tussenvoorziening'. Respondent 22 is werkzaam bij een orthopedagogisch centrum dat, naar eigen zeggen, de schakel vormt tussen Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO) en VO. Normaal gesproken is het volgens haar moeilijk voor leerlingen om van het VSO weer in te stromen in het reguliere onderwijs. Zij begeleiden leerlingen uit het VSO, om deze overgang gemakkelijker te maken. Respondent 9 is teamleider op een VMBO-school, waar ook een internationale schakelklas wordt aangeboden. Deze klas is bedoeld voor kinderen die naar Nederland geëmigreerd zijn en de taal onvoldoende beheersen. Respondent 9 stelt dat deze leerlingen vaak drie jaar

achterlopen op het reguliere onderwijs, waardoor het moeilijk is om in te stromen in het VMBO. Doordat op deze school zowel praktijkonderwijs als VMBO worden aangeboden, krijgen de ISK leerlingen meer kans om door te stromen. De school biedt hen intensieve taalcoaching en persoonlijke begeleiding. Ook wanneer zij in het reguliere onderwijs zijn ingestroomd, biedt de school extra ondersteuning.

Goede samenwerking

Naast het bevorderen van differentiatie en doorstroming, proberen de onderwijsprofessionals op verschillende manieren bij te dragen aan kansengelijkheid. Verschillende respondenten noemen dat zij investeren in een goede samenwerking tussen school en ouders, maar ook tussen de school en andere partijen zoals de gemeente, jongerenwerk en jeugdhulp. Respondent 24, algemeen directeur van een VO-school, vertelt:

“Het is van belang dat dat een holistische benadering is: met elkaar, verbonden. Kinderen moeten daarin een onderdeel zijn van het collectief.”

Ook inclusief onderwijs wordt genoemd als bevorderlijk voor kansengelijkheid. Respondent 18, directeur van een VO-school, geeft aan dat hij veel leerlingen vanuit taalscholen probeert aan te nemen en zorgleerlingen extra aandacht geeft. Verder is er op deze school een huiswerkinstituut aanwezig, dat vijf gratis plekken aanbiedt voor leerlingen die het thuis niet breed hebben.

Wat kan beter?

Verschillende opties en mogelijkheden zijn naar voren gekomen vanuit de interviews met de onderwijsprofessionals over de beste manier om gelijke kansen te bevorderen. Hieronder worden de meest belangrijke benoemd en besproken.

Verbeter het onderwijssysteem

Een van de meest genoemde manieren om de kansengelijkheid te bevorderen in het VO is het stoppen met de categorale scheiding van scholen, omdat die de kansengelijkheid vergroot. In plaats daarvan zou het voor leerlingen fijner zijn om naar een brede scholengemeenschap te gaan. Zo zegt één van de professionals (respondent 20, leerkracht en afdelingsleider Mavo) hierover:

“Het bieden van een brede scholengemeenschap zorgt voor een veel grotere kans voor een leerling om door te stromen naar de havo dan als het kind op een vmbo-school zit.”

Een brede scholengemeenschap kan daarom als uitkomst bieden dat leerlingen sneller en gemakkelijker kunnen doorstromen en niet veel wisselingen hoeven mee te maken.

Door een andere onderwijsprofessional (respondent 22) wordt bovendien geopperd dat het zou helpen als scholen een continue doorstroom zouden aanbieden, waarbij de ontwikkelingen van het kind volledig centraal staan. Volgens deze professional is het belangrijk dat er goed wordt gemonitord wat nou precies past bij elke leerling. Hiervoor is het noodzakelijk om minder in de strakke kaders van het onderwijssysteem te denken, maar meer te focussen op maatwerk en een persoonlijke aanpak per leerling. Ook een community-aanpak door de school zou hierbij van nut zijn. Door de school als een community te zien, kan je leerlingen dichter bij je houden en ze veel makkelijker het maatwerk aanbieden dat ze nodig hebben.

Professionaliseer docenten en zorg voor een diverse docentenpopulatie

Een ander belangrijk aspect dat door de onderwijsprofessionals wordt benadrukt is het beter professionaliseren van docenten. Zo wordt benoemd dat docenten vaak veel weten over het vak dat zij geven, maar minder goed geschoold lijken te zijn wat hun pedagogische vaardigheden betreft. Meer inzetten op deze vaardigheden zou een begin kunnen zijn om kansengelijkheid te bevorderen. Zo zouden docenten meer sensitief kunnen worden voor de verschillende ondersteuningsbehoeften van leerlingen en zich daar beter voor in kunnen zetten. Ook cultuursensitieve vaardigheden worden belangrijk geacht, volgens de professionals. Het zou daarnaast dan ook erg helpend zijn als de docentenpopulatie in het VO een meer diverse achtergrond krijgt, die beter past bij de leerlingenpopulatie.

Cultureel kapitaal aanbieden

Omdat het niet voor elk kind mogelijk is om zijn of haar culturele kapitaal te verbreden, werd door verschillende onderwijsprofessionals geopperd dat het belangrijk is dat de school hierin het voortouw neemt en helpt om het culturele

kapitaal van leerlingen te vergroten. Zo is het volgens de professionals belangrijk dat leerlingen naar verschillende musea kunnen gaan om hun wereld te vergroten. Ook zou de school meer kunnen doen om extra-curriculaire activiteiten aan te bieden voor hun leerlingenpopulatie. Zo vertelde één van de gesproken onderwijs-professionals (respondent 26) dat hij het een geweldig idee zou vinden als de school langer open zou blijven en dat leerlingen na schooltijd kunnen blijven om daar hun hobby's of andere activiteiten uit te oefenen. Op deze manier wordt de school meer dan alleen een plek waar je leert, maar is het ook een plek waar je je op meerdere vlakken mag uiten en waar je gezien wordt. Hierbij is het dan ook belangrijk dat leerlingen en docenten met elkaar in contact komen en meer verbinding kunnen maken met elkaar.

5.3 Deelconclusies

Onderwijsprofessionals in het VO zien kansenongelijkheid binnen hun onderwijspraktijk met name op het niveau van het gezin en de directe omgeving van het kind. De respondenten geven aan dat de beschikbaarheid van financiële middelen bij de ouders, de mate van steun die ouders geven en het (gebrek aan) sociaal kapitaal doorslaggevend zijn voor de kansenongelijkheid binnen het VO. De thuissituatie waarin het kind leeft en de opvoedomstandigheden zijn meerdere keren genoemd als cruciale factoren die de ongelijkheid in stand houden. Ook achterstand in de Nederlandse taalontwikkeling wordt door het merendeel van de onderwijsprofessionals gezien als nadelig voor kinderen, waardoor zij meer kans hebben om in een achterstandspositie te geraken.

Enkele onderwijsprofessionals noemen dat er ook binnen de scholen zelf factoren zijn die invloed hebben op de kansenongelijkheid voor leerlingen. Deze onderwijsprofessionals steken de hand in eigen boezem en benoemen dat niet alle docenten voldoende kwaliteiten

bezitten om leerlingen op een adequate manier te begeleiden, zodat dat hun behoeften en ontwikkeling ten goede komt. Tegelijkertijd werden als oorzaken hiervoor structurele fouten binnen het huidige systeem aangehaald, zoals het lerarentekort en de enorme werkdruk voor docenten. Ook de manier waarop het onderwijs is ingericht en bestaande vooroordelen onder docenten zijn volgens deze professionals van invloed op het in stand houden van de kansenongelijkheid.

De gesproken onderwijsprofessionals zijn het er allemaal over eens dat ongelijkheid aangepakt moet worden binnen het onderwijs, zodat elke leerling evenveel kansen krijgt. Tussen deze professionals zien we echter grote verschillen in het denken over de oorzaken van deze ongelijkheid. Ondanks dat een deel van de VO-professionals aangaf dat de problemen ook liggen bij het onderwijssysteem en de mogelijke houding van docenten, bleek het merendeel van de gesproken professionals de oorzaken van ongelijkheid te bezien vanuit tekortkomingen van ouders en de omgeving van het kind. Daarnaast wordt

wel belang gehecht aan het verbeteren van het systeem, maar merken de professionals dat dit met de huidige gang van zaken rondom het lerarentekort en bezuinigingen een grote uitdaging is.

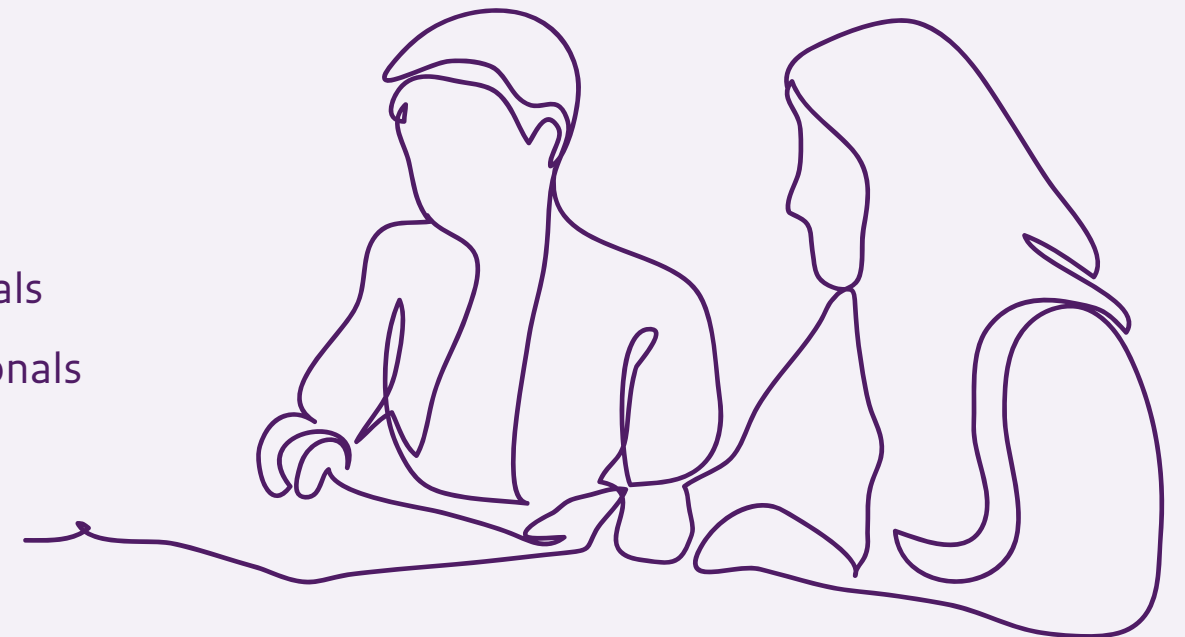
o6 Algemene conclusies

In dit hoofdstuk vatten we de resultaten van het onderzoek samen en bespreken we de overkoepelende bevindingen aan de hand van een aantal thema's. Ook reflecteren we op de bevindingen vanuit het integraal denken over het thema kansenongelijkheid aan de hand van het 30-factorenoverzicht (Badou & Day, 2021).

In dit onderzoek stonden de volgende twee onderzoeksvragen centraal:

1. Hoe ziet kansenongelijkheid in de praktijk van het funderend onderwijs eruit?
2. Wat wordt gedaan om kansengelijkheid te bevorderen en wat kan er beter?

We beantwoorden de onderzoeksvragen op basis van interviews met professionals uit de VVE, het PO en het VO, door de perspectieven van deze onderwijsprofessionals op de eigen praktijk en het vraagstuk kansenongelijkheid op te halen.

Een aanzienlijk deel van de professionals denkt in termen van achterstand

Professionals lijken vanuit verschillende kaders over kansenongelijkheid na te denken, namelijk enerzijds een breder sociaal-maatschappelijk kader en anderzijds een smaller kader, waarbij de focus ligt op het individu en de directe omgeving. Een minderheid onder de professionals, zowel binnen de VVE, het PO als het VO, refereert bij het bespreken van kansenongelijkheid in hun praktijk en de oorzaken daarvan, aan een systeem waarin kinderen in bepaalde contexten of met bepaalde achtergrondkenmerken minder kansen krijgen. Zij noemen als factoren waardoor kinderen beperkt worden in hun (brede) ontwikkeling bijvoorbeeld de concentratie van armoede in bepaalde wijken, beperkte voorzieningen, segregatie, en ouders die geen bijles kunnen betalen voor hun kinderen. Tegelijk verwijzen veel professionals uitsluitend of voornamelijk naar factoren die liggen in de familiecontext van het kind. Zo werd in de interviews als belangrijke oorzaak voor kansenongelijkheid vaak verwezen naar een te weinig stimulerend opvoedklimaat, onwetendheid, gebrek aan vaardigheden en lage verwachtingen van ouders, lage taalvaardigheid in het Nederlands, financiële problemen en

gebrek aan ruimte thuis. Hoewel niet ontkend kan worden dat deze aspecten in gezinnen (kunnen) spelen en de (schoolse) ontwikkeling van kinderen mede negatief kunnen beïnvloeden, kan het uitsluitend verwijzen naar deze factoren als oorzaak van kansenongelijkheid wijzen op denken vanuit een ‘deficit-kader’ (Zie o.a. Valencia, 1997). Wanneer er vanuit een deficit-kader gesproken wordt, wordt de oorzaak voor ongelijkheid (met name) gezocht in de achtergrond van het individu dat in een achtergestelde positie verkeert, zoals in dit geval de leerling of de ouders. In de analyse en bespreking gaat voornamelijk of uitsluitend aandacht uit naar het zogenaamd sociaal en/of cultureel ‘achterlopen’ of ‘tekortkomen’ van de personen zelf (in dit geval de gezinnen van de kinderen), die in een achtergestelde positie verkeren. Tegelijk is er vanuit dit deficit-kader geen of weinig aandacht voor de achterliggende bredere maatschappelijke oorzaken van de positie die bepaalde sociale groepen in de samenleving hebben en de soms reële belemmeringen en uitsluiting die zij ervaren. Ook is er geen of weinig aandacht voor wat individuen binnen deze groepen wel beheersen en/of kunnen (bijvoorbeeld de waarde en het belang van de eigen taal, cultuur en kennis) en de ideeën en kracht die ook bij hen bestaan om structurele ongelijkheid tegen te gaan.

Het deficit-kader kwam ook naar voren in de terminologie die gebruikt werd als over het onderwerp kansenongelijkheid gesproken werd. Veel van de professionals uit de VVE en onder-wijsprofessionals uit het PO en VO spraken in termen van achterstanden en/of tekortkomingen over de kinderen en/of de gezinnen, de thuissituatie en omgeving van kinderen (zoals de buurt of wijk). Termen als ‘achterstandswijk’ en ‘taalachterstand’ hoorden we vaak terug in de interviews. Het feit dat professionals verschillen in de kaders van waaruit en de terminologie waarmee ze reflecteren op kansenongelijkheid, zou te maken kunnen hebben met verschillen in professionalisering. Professionalisering van onderwijsgevenden en VVE-personeel werd door een aantal respondenten ook ingebracht als iets wat meer aandacht vergt, wil men gelijke kansen in het onderwijs (meer) bevorderen. Het belang van het kunnen werken vanuit hoge verwachtingen was een punt wat daarbij veelvuldig werd genoemd.

Een minderheid van de professionals verwijst naar de bredere maatschappelijke context

Zoals hierboven al aangestipt, verwijst een deel van de respondenten uit de drie domeinen later in de interviews ook naar de bredere maatschappelijke context en oorzaken van de positie van bepaalde gezinnen of ouders en de soms reële belemmeringen die zij kunnen ervaren. Zo werden multiproblematiek van wijken en segregatie genoemd als factoren die op het niveau van de samenleving kansengelijkheid creëren, versterken en/of in stand houden. In gesprekken met professionals uit het PO werd de wijk regelmatig genoemd als een belangrijke context waar verschillende factoren bijdragen aan de kansen die kinderen wel of niet krijgen. Sociale klasse, segregatie, sociale veiligheid en peer support werden gezien als belangrijke factoren die spelen op het niveau van de wijk. In de gesprekken met professionals uit het VO kwamen daarnaast ook het onderwijssysteem en bredere maatschappelijke tendensen daaromheen naar voren als belangrijke factoren die kansengelijkheid creëren en in stand houden. Zo werd het onderwijs-systeem genoemd, waarin volgens de professionals te vroeg geselecteerd wordt, en de maatschappelijke trend van aanvullend onderwijs dat

ingekocht wordt door meer kapitaalkrachtige ouders. Tot slot geven een aantal professionals aan, ook rakend aan het onderwijssysteem, dat het toetsingskader dat gehanteerd wordt door de inspectie mede zorgt voor de instandhouding van kansengelijkheid. Dit zou, zo stellen een aantal professionals in het PO, er voor zorgen dat VO-scholen ‘op safe spelen’ wanneer het gaat om toelating, plaatsing en opstroom van leerlingen.

Inzet op Nederlandse taal, ouderbetrokkenheid en een breder curriculum

In de reflectie op de vraag wat er wordt gedaan om gelijke kansen te bevorderen en wat beter zou kunnen, wordt zowel in de VVE, het PO als het VO het Nederlandse taalonderwijs als eerste genoemd. Professionals noemen voldoende ontwikkeling in de Nederlandse taal als een essentiële component voor individuele leerlingen voor het doorlopen van een succesvolle onderwijs-loopbaan.

Binnen het PO noemen enkele professionals daarnaast ook het belang van het betrekken van ouders bij de school. De school zou volgens deze professionals ook een instelling moeten zijn die ouders ondersteunt, bijvoorbeeld in de ontwikkeling

van de Nederlandse taal. Dit opdat de ouders vervolgens hun kinderen meer kunnen begeleiden in de schoolse ontwikkeling. Binnen het VO noemen professionals, in het kader van het vergroten van het culturele kapitaal van leerlingen, het aanbieden van een breder curriculum als essentieel. Een breder curriculum zou aangeboden moeten worden zodat de kloof verkleind wordt tussen het aanbod dat kinderen uit financieel krachtige gezinnen en kinderen uit gezinnen met minder geld kunnen benutten. Aanvullend benadrukken professionals uit het VO ook dat er veranderingen op structureel niveau van het onderwijssysteem nodig zijn. Zo zouden kinderen minder vroeg verwezen moeten worden naar verschillende onderwijsrichtingen. Ook dat zou de kansengelijkheid kunnen bevorderen, aldus deze professionals.

Onderwijsprofessionals geven aan zich niet altijd goed te kunnen inleven in de leerling

Een aantal respondenten was ook kritisch over zichzelf als onderwijsprofessional. Sommigen waren dat ook over beleidsmakers. De afstand tussen de leefwereld van de professionals/beleidsmakers en die van leerlingen en hun ouders in achtergestelde posities zou maken dat aanpakken soms niet goed aansluiten. Meerdere professionals geven aan niet goed zicht te hebben op de bredere context waarin kinderen opgroeien, zoals de thuissituatie, de buurt en de wijk. Om goed zicht te krijgen op hoe kansenongelijkheid vorm krijgt en speelt in verschillende contexten, en op de mogelijke aanpak daarvan, zou het volgens deze professionals belangrijk zijn beter zicht te hebben op wat zich in het gezin, de buurt- en de wijk afspeelt. Een deel van de onderwijsprofessionals verwees hierbij expliciet naar de belangrijke rol van onderzoek. Ook bleek bij een deel van de professionals behoefte te bestaan aan professionalisering. Zij gaven aan meer te willen leren over hoe beter verbinding te maken met leerlingen en de contexten waarin zij opgroeien. Zij willen beter zicht hebben op de leerlingen in hun bredere omgeving en de impact die die omgeving mogelijk heeft op hun ontwikkeling op school.

Vanuit de verschillende onderwijssectoren wordt naar elkaar gewezen

Naast dat respondenten uit zowel de VVE, het PO als het VO het belang van verdere professionalisering van zichzelf en collega's benoemen, is het opvallend dat in alle drie de domeinen verder weinig factoren genoemd worden op het niveau van de eigen instelling, die zouden kunnen bijdragen aan het bevorderen van kansengelijkheid. Aansluitend op het voorgaande punt valt op dat de professionals uit de verschillende onderwijsdomeinen naar elkaar wijzen. Vanuit de VVE wordt gewezen naar het PO. Leraren in het PO zouden volgens professionals in de VVE nog vaak bevooroordeeld zijn ten opzichte van de achtergrond van kinderen. Tegelijk wordt er vanuit het PO naar de VVE gewezen. Binnen de VVE zou meer ingezet moeten worden op de ontwikkeling van de Nederlandse taal, zodat leerlingen beter voorbereid aan het PO kunnen beginnen. Ook wordt er vanuit het PO naar het VO gewezen. In het VO zou te weinig ruimte zijn voor het doorontwikkelen van de nodige vaardigheden, bijvoorbeeld in de Nederlandse taal.

Reflectie op de resultaten

Overkoepelend kunnen we stellen dat in alle interviews met de professionals duidelijk naar voren kwam dat zij begaan waren met het thema kansenongelijkheid. Tegelijk kan niet onbenoemd blijven dat veel professionals aangaven zich beperkt te voelen in wat zij als professional, en breder vanuit hun (onderwijs)sector, kunnen doen om kansenongelijkheid tegen te gaan. De analyse van de interviews met professionals uit de drie domeinen liet zien dat het voor veel van hen in de huidige context een enorme uitdaging kan zijn om een bijdrage te leveren aan het tegengaan van kansenongelijkheid. Professionals verwezen meermaals naar aspecten als het lerarentekort, gebrek aan tijd en geld, en corona, factoren die bepaalde problematiek vergroot hebben en het tegelijk voor hen moeilijk maken daarop in te grijpen.

Wanneer we de bevindingen tegen het licht van het 30-factorenoverzicht houden (Badou & Day, 2021) dan valt op, in lijn met wat we hierboven beschrijven, dat professionals vooral factoren noemen op het niveau van de familie, het kind en soms de wijk. Factoren op het niveau van de school en de samenleving die een rol zouden spelen in het tot stand

komen en versterken van kansengelijkheid, worden minder of helemaal niet genoemd. Tegelijk is onder een aanzienlijk deel van de onderwijsprofessionals het bewustzijn aanwezig dat er een afstand bestaat tussen de eigen leefwereld en die van de kinderen en gezinnen die worden gerekend tot ‘kansarme’ groepen. Uit dit onderzoek komt naar voren dat veel VVE- en onderwijsprofessionals kansen en mogelijkheden in het onderwijs nog voornamelijk vanuit een bril van tekortkomingen (een deficit-kader) bezien. Zij focussen met name op wat er zou missen in de achtergrond van het kind. Ze kijken minder naar de rol van het onderwijs zelf en de brede maatschappelijke oorzaken voor de marginale positie van verschillende groepen in de samenleving. De titel van het rapport is een quote van één van onze respondenten. In het licht van deze bevindingen, maakt het uit ook in het denken van onderwijsprofessionals waar je wieg staat. Deze manier van denken heeft reële gevolgen voor kansen van kinderen in het onderwijs, het vraagstuk waarin we juist op zoek zijn naar meer rechtvaardigheid. De inzichten van dit onderzoek geven dan ook met name de urgentie weer van de bevordering van een andere kijk, een verschuiving in ons denken over het vraagstuk van kansenongelijkheid in het onderwijs. De richting

van deze verschuiving zou, bezien vanuit een integrale kijk op het vraagstuk, een sterkere focus moeten leggen op het schoolniveau (wat kunnen we als school in samenwerking met andere lokale organisaties doen?) en het bredere niveau van de maatschappij (hoe kunnen we sociale ongelijkheid in de samenleving tegengaan?). Hiermee is niet gezegd dat de leerling, familie- en wijkniveaus en de reële problemen die op deze niveaus spelen niet beschouwd moeten worden. De integrale kijk op het vraagstuk van kansenongelijkheid in het onderwijs vraagt juist om een benadering waarin gezocht wordt naar een balans tussen de verschillende niveaus. Op basis van de inzichten uit dit onderzoek, waarbij we de perspectieven van onderwijsprofessionals hebben opgehaald over het thema en de eigen ervaringen in de praktijk, zien we dat er een zekere mate van evenwicht nodig is in hoe we het vraagstuk bezien. Een evenwicht dat nodig is om ook adequaat onderwijsbeleid te kunnen ontwikkelen voor een gelijk speelveld voor alle kinderen in onze samenleving.

Uit de bevindingen van dit onderzoek maken we op, dat verdere professionalisering van VVE- en onderwijsprofessionals in het PO en VO rondom het thema kansenongelijkheid een belangrijk

aandachtspunt is voor de toekomst. In professionalisering zou op de behoefte van professionals ingespeeld kunnen worden door:

1. Hen meer bekend te maken met de bredere context waarin kinderen opgroeien, zoals de thuissituatie, de buurt en de wijk, en hoe de verschillende factoren op deze niveaus in relatie staan tot factoren die spelen op een breder samenlevingsniveau;
2. Handvatten te bieden die hen in staat stellen om (beter) verbinding te maken met leerlingen en de contexten waarin zij opgroeien, en om te werken vanuit hoge verwachtingen;
3. Hen bewust te maken van de beperkende kaders van waaruit vaak naar kinderen, hun context en ontwikkelbehoeftes gekeken wordt, en hoe dit gereflecteerd wordt in de taal die we gebruiken; en
4. Hoe een kader waarin ook aandacht is voor factoren op school- en samenlevingsniveau meer recht doet aan de realiteit en nieuwe, positieve, duurzame ontwikkelingen in gang kan zetten op een meer structureel niveau.

Onderzoek zou een bijdrage kunnen leveren aan het verder verkennen en concretiseren van wat het betekent om VVE- en onderwijsprofessionals vanuit een meer integrale visie op kansen(on)gelijkheid op te leiden. Inzichten uit onderzoek naar contextbewust opleiden en een sociaal rechtvaardigheidsperspectief op ongelijkheid en onderwijs kunnen daarbij goede vertrekpunten zijn.

07 Literatuur

Badou, M. & Day, M. (2021). Kansenongelijkheid in het onderwijs. Verkennend onderzoek naar factoren die samenhangen met onderwijs(on)gelijkheid. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Bourdieu, P (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (pp. 241-258). New York: Greenwood.

El Hadioui, I. (2011). Hoe de straat de school binnendringt. Denken vanuit de pedagogische driehoek van de thuiscultuur, de schoolcultuur en de straatcultuur. Amsterdam: Van Genneep.

Engzell, P., Frey, A. & Verhagen, M.D. (2021). Learning loss due to school closures during the COVID-19 pandemic. PNAS, 1-7.

Luyten, H. (2004). Succes in het voortgezet onderwijs: capaciteiten, inzet of achtergrond? Pedagogische Studiën, 81(2), 151-166.

Inspectie van het onderwijs (2019). Staat van het onderwijs 2019. Utrecht: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Onderwijsraad (2021). Later selecteren, beter differentiëren. Den Haag: Onderwijsraad.

Roksa, J., & Kinsley, P. (2019). The role of family support in facilitating academic success of low-income students. Research in Higher Education, 60(4), 415-436.

SER (2021). Gelijke kansen in het onderwijs. Structureel investeren in kansengelijkheid voor iedereen. Den Haag: Sociaal Economische Raad.

Valencia, R. R. (1997). The evolution of deficit thinking: Educational thought and practice. The Falmer Press/Taylor & Francis.

Werfhorst, van de, H. G. (2015). Institutional contexts for socioeconomic effects on schooling outcomes. Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences: An Interdisciplinary, Searchable, and Linkable Resource, 1-8.

Bijlage 1 Het 30-factorenoverzicht

Leerling

1. Intelligentie
2. Gezondheid
3. Cultureel kapitaal
4. Identiteitsontwikkeling
5. Veerkracht
6. Zelfeffectiviteit (Self-efficacy)
7. Eigenaarschap/ doelmatigheid (agency)
8. Ambitie
9. Motivatie

Familie

10. Sociale status
11. Financiële middelen
12. Ouderlijk support
13. Sibling support
14. Stabiel huishouden
15. Sociaal kapitaal

School

16. Voor- en vroeg-schoolese educatie
17. Kwalitatieve beoordeling
18. Kwalitatieve docenten
19. Inclusief onderwijs
20. Curriculum
21. Gedifferentieerd onderwijs
22. Extra-curriculaire activiteiten

Wijk

23. Sociale klasse
24. Inkomen
25. Segregatie
26. Sociale veiligheid
27. Peer support

Samenleving

28. Sociale ongelijkheid
29. Onderwijssysteem
30. Institutioneel racisme

Bijlage 2 Topiclijst interviews

Topiclijst voor interviews met (onderwijs)professionals

Onderzoeksvragen:

1. Hoe ziet kansengelijkheid er in de praktijk uit?
2. Wat wordt gedaan om kansengelijkheid te bevorderen en wat kan er beter?

In dit interview ga ik graag met u in gesprek over het onderwerp kansen(on)gelijkheid in het onderwijs. Doel van dit interview is zicht te krijgen op uw ideeën over de rol die de omgeving van leerlingen (denk aan familie, school, wijk en samenleving) speelt in het vergroten van kansengelijkheid. Daar is uiteraard ook voor nodig om zicht te hebben op hoe kansengelijkheid in de praktijk eruitziet. We horen graag wat u hier, op basis van uw ervaring en expertise, over kunt zeggen en wat u terugziet in uw praktijk.

Het doel van het interview is om zicht te krijgen op uw ervaringen als professional met kansengelijkheid en het bevorderen van kansengelijkheid.

Het interview zal ongeveer een uur duren.

Introductie

In onze samenleving wordt het onderwijs gezien als motor voor persoonlijke groei en kansengelijkheid.

Het onderwijs is in staat van dubbeltjes kwartjes te maken en functioneert als een hefboom voor de maatschappelijke mobiliteit. In veel opzichten is het Nederlandse onderwijs kwalitatief goed te noemen. Tegelijkertijd is er sprake van mechanismen die zorgen voor ongelijkheid bij verschillende groepen leerlingen bij wie het onderwijs er niet in slaagt om eerlijke kansen te bieden. In sommige gevallen levert het onderwijs zelfs een bijdrage aan de groei van deze kansengelijkheid.

1. Kunt u iets vertellen over uw functie en organisatie? Hoe lang werkt u al in deze organisatie?

2. Kunt u vertellen op welke manier u in uw praktijk kansengelijkheid voor kinderen/ jongeren in het onderwijs terugziet?

- Waar komt die kansengelijkheid vandaan?
- Welke factoren houden de kansengelijkheid in stand?

3. Wat doet u/heeft gewerkt in uw specifieke praktijksituatie om kansengelijkheid te bevorderen? Doorvragen naar voorbeelden

4. Als het gaat om het bevorderen van kansengelijkheid, op welke manier draagt steun van belangrijke anderen hieraan bij? (Denk aan bepaalde mensen in het leven van de kinderen/ jongeren of bepaalde instellingen...).

5. Om welke ‘belangrijke anderen’ gaat het dan volgens u?

Doorvragen per ‘belangrijke andere’ die de respondent noemt:

- Kunt u voorbeelden geven van hoe deze ‘belangrijke anderen’ een rol spelen? Wat is hun rol precies? Doorvragen naar relaties/ verbindingen tussen de verschillende ‘belangrijke anderen’ die de respondent noemt.

Colofon

Opdrachtgever

Gelijke Kansen Alliantie;
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Auteurs

Mehmet Day
Mariam Badou
Donya Yassine
Marit Verstappen
Inti Soeterik

Met medewerking van

Amella Mesic
Roos Prinsen
Lisanne Kuiper

Opmaak

Mooij Ontwerp

Uitgave

Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
(030)2300799
secr@verwey-jonker.nl
www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via:

www.verwey-jonker.nl
www.gelijke-kansen.nl
ISBN 978-94-6409-255-4

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2023.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned

